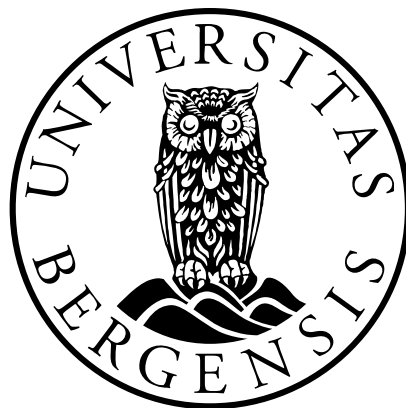

”Berettiget harme” som straffeformildende omstendighet

Kandidatnummer: 122

Antall ord: 13 232

JUS399 Masteroppgave
Det juridiske fakultet

UNIVERSITETET I BERGEN

1. juni 2017

Innholdsfortegnelse

Innholdsfortegnelse	2
1 Innledning	4
1.1 Oppgavens tema og aktualitet.....	4
1.2 Den videre fremstillingen	6
2 Regelens systematiske plassering.....	7
2.1 Straffutmålingsregel.....	7
2.2 Regelens virkninger	8
2.3 Regelens forhold til andre bestemmelser.....	9
2.3.1 Generelt	9
2.3.2 Overskridelse av nødverge	9
2.3.3 Provokasjon	11
3 Regelens begrunnelse	14
3.1 Generelt.....	14
3.2 Dobbel begrunnelse	14
3.3 Straffverdighet som det overordnede hensyn bak regelen?	17
3.4 Hevn?	19
3.5 Tilsvarende begrunnelse som bak regelen om overskridelse av nødverge og provokasjon? ...	21
4 Regelens nærmere innhold	23
4.1 Generelt.....	23
4.2 Hva ligger i ”harme”?	23
4.3 Når er harmen ”berettiget”?	24
4.3.1 Det må foreligge en god grunn.....	24
4.3.2 Overfor hvem er harmen berettiget?	25
4.3.3 Må den provoserende atferden rette seg mot tiltalte?.....	26
4.3.4 Hvor lang tid kan gå mellom fornærmedes handling og tiltaltes handling?	26
4.3.5 Kan man være i “berettiget harme” dersom man har misforstått situasjonen?	29
4.3.6 Stilles det noen krav til fornærmedes handlinger?	30
4.3.7 Hvilken målestokk anvendes i avgjørelsen av om harmen er berettiget?	32
4.4 Momenter i vurderingen av ”kan”-skjønnet	35
4.4.1 Nærmere om vilkåret ”kan”	35
4.4.2 Forholdsmessigheten mellom fornærmedes handling og tiltaltes reaksjon.....	36
5 Skandinavisk rett	39
5.1 Generelt.....	39
5.2 Svensk rett.....	39
5.3 Dansk rett.....	41
5.4 Sammenligning med norsk rett.....	43
6 Avsluttende refleksjoner.....	45
6.1 Bør regelen avgrenses mot partnervoldsaker?	45
6.2 Bør vi ha en regel om ”berettiget harme”?	47
Litteraturliste.....	50

1 Innledning

1.1 Oppgavens tema og aktualitet

25. november 2014 dyttet en 18 år gammel mann fra Kristiansand sin gravide kjæreste inn mot en skapdør i hennes families hjem. Kvinnens venstre kne traff en metallskinne. Deretter slo han henne flere ganger med flat hånd mot hodet, før han spyttet henne i ansiktet, kastet en fjernkontroll mot henne, sparket henne på utsiden av høyre lår og holdt henne hardt i venstre overarm.¹

Som følge av voldsutøvelsen fikk hun et ca. 1-2 mm langt sår i bakhodet, et ca. 3 cm blåmerke på høyre skulder, skrapemerker og ømhet på venstre side av magen, røde merker på utsiden av venstre overarm, blåmerker på baken og en ca. 3 cm lang kuttskade på tvers av venstre kneskål.²

Natt til lørdag 3. januar 2015 ble en kvinne i Stavanger dratt etter håret av sin ektemann i deres felles bolig. Hun ble kastet på gulvet, slått og sparket flere ganger både mot hodet og andre steder på kroppen. Volden resulterte i kul i hodet og blåmerker på kroppen.³

Det ble tatt ut tiltalte mot begge mennene, og sakene kom opp i henholdsvis Kristiansand og Stavanger tingrett. Tingretten i Kristiansand uttalte at voldsutøvelsen i utgangspunktet kvalifiserte til en kort fengselsstraff.⁴ Tingretten i Stavanger var av den oppfatning at volden i utgangspunktet var av et slikt alvor at den kvalifiserte til ubetinget fengsel.⁵

Begge tingrettene var imidlertid av den oppfatning at mennene hadde handlet i “berettiget harme”, og at straffen derfor måtte bli lavere enn hva voldslovbruddene i seg selv kvalifiserte til. Begge mennene ble dømt til 30 timer samfunnsstraff.

¹ TKISA-2015-158022 (Kristiansand tingrett).

² *ibid.*

³ 16-199168MED-STAV (Stavanger tingrett).

⁴ TKISA-2015-158022.

⁵ 16-199168MED-STAV.

Grunnen til at tingrettene var av den oppfatning at mennene hadde handlet i “berettiget harme”, var at begge nettopp hadde oppdaget at kjæresten/kona hadde vært utro. Avgjørelsene førte til en samfunnsdebatt om regelen, der flere stilte spørsmål både ved regelens begrunnelse og innhold.⁶

Tema for denne masteroppgaven er straffelovens vilkår om “berettiget harme”. Regelen finnes i straffeloven § 80 bokstav e og lyder:

”Straffen kan settes under minstestrafen i straffebudet eller til en mildere straffart når lovbrysteren e) har handlet i berettiget harme”.

Oppgaven søker å besvare to problemstillinger. Den første er:

Hva er begrunnelsen bak regelen om “berettiget harme”?

Hvorfor har vi i norsk strafferett en regel om “berettiget harme”? Hvilke hensyn skal regelen ivareta? Er regelen kun begrunnet ut fra hensynet til tiltalte, eller også ut fra hensynet til fornærmede? Disse spørsmålene skal oppgaven søke å besvare.

Den andre problemstillingen er:

Hva er innholdet i regelen om “berettiget harme”?

Hva vil det si å handle i “berettiget harme”? I hvilke situasjoner vil man være i “berettiget harme”? Hvem avgjør om man er i “berettiget harme”? Ettersom debatten som kom i kjølevannet av dommene i Kristiansand og Stavanger tingrett avslørte usikkerhet omkring regelens innhold, er dette viktige spørsmål å stille.

Selv om problemstillingene vil bli behandlet separat, henger de tett sammen. En redegjørelse for regelens begrunnelse vil gi tolkningsbidrag til spørsmålet om innholdet i regelen. På

⁶ Se blant annet <http://www.nattogdag.no/2015/10/kommentar-a-vaere-utro-er-kanskje-darlig-gjort-men-det-er-lov/>, https://www.nrk.no/norge/_utroskap-skal-aldri-berettige-vold-1.12627795 og https://www.nrk.no/norge/_-dommeren-har-bommet-fullstendig-1.12629780. Lenkene er sist sjekket 28.05.17.

samme måte vil en avklaring av innholdet i regelen kunne være med på å forklare hvorfor vi har en regel om “berettiget harme”.

Temaets aktualitet er én grunn til at det er interessant å skrive om regelen. En annen grunn er at det tidligere er skrevet lite om regelen i juridisk litteratur. Det er derfor interessant å se på de relevante rettskildene, og trekke ut det som bidrar til en avklaring av regelens begrunnelse og innhold.

1.2 Den videre fremstillingen

Oppgavens del 2 vil se på regelens systematiske plassering. En slik plassering av regelen vil sette den inn i en større juridisk sammenheng, og vil samtidig være et viktig utgangspunkt for å kunne forstå både regelens begrunnelse og innhold.

Oppgavens del 3 vil se på begrunnelsen bak regelen. Dette vil svare på oppgavens første problemstilling, og vil også kunne bidra til å bedre forståelsen av innholdet i regelen.

Oppgavens del 4 vil se på innholdet i regelen om “berettiget harme”. I analysen av regelens innhold, vil alminnelig juridisk metode bli anvendt. Her vil jeg først gå inn på ordlyd, deretter rettskildefaktorer som forarbeider, rettspraksis og juridisk litteratur.⁷

Oppgavens del 5 vil se på de tilsvarende bestemmelsene til regelen om ”berettiget harme” i svensk og dansk rett. En slik komparativ analyse er interessant for å sammenligne både begrunnelsen og innholdet i de svenske og danske reglene med norsk rett.

Del 6 utgjør oppgavens rettspolitiske del. Det vil imidlertid også bli gjort noen rettspolitiske vurderinger underveis i oppgaven, da noen av vurderingene henger tett sammen med de temaene som løpende omtales i teksten.

Den videre fremstillingen vil omtale den som potensielt har handlet i “berettiget harme” som *tiltalte* eller *han*. Vedkommende som har fremprovosert handlingen hos tiltalte vil omtales som *fornærmede*.

⁷ Eckhoff (2001) s. 23.

2 Regelens systematiske plassering

2.1 Straffutmålingsregel

Regelen om “berettiget harme” er en straffutmålingsregel. For å aktualisere spørsmålet om straffutmåling, er det en forutsetning at vilkårene for å ilegge straffeansvar er innfridd. Etter at domstolene har konstatert at det er grunnlag for straffansvar, blir spørsmålet hvilken straff som skal utmåles.⁸

Det er domstolene som utmåler straff. Domstolene må ta utgangspunkt i strafferammen som det aktuelle straffebudet oppstiller. Strafferammen er som oftest vid. For eksempel fremgår det av straffeloven (2005) § 275 at drap straffes med fengsel fra 8 inntil 21 år. Ettersom lovgiver har gitt domstolene vide strafferammer, må det i hvert enkelt tilfelle foretas en konkret vurdering av hvilken straff tiltalte skal få. I denne vurderingen må det tas hensyn til både lovgivning og praksis fra Høyesterett.⁹

I lovgivningen er det i straffeloven kapittel 14 gitt fellesregler for reaksjonsfastsettelsen. Her har lovgiver angitt momenter som enten trekker i skjerpene eller i formildende retning. Etter § 77 bokstav d skal det for eksempel i skjerpene tas i betraktning om lovbruddet er begått på en særlig hensynsløs måte.

Praksis fra Høyesterett har prejudikatsverdi, og er derfor viktig for domstolene ved utmåling av straff. Høyesterettspraksis vil være retningsgivende for fastleggingen av ”straffenivået, hvilke momenter som er relevante ved straffutmålingen og hvilken vekt de ulike momentene skal tillegges”.¹⁰ Behandling av straffutmålingsankene er en viktig del av Høyesteretts arbeid.¹¹

⁸ Grøning et al (2016) s. 600.

⁹ Grøning et al (2016) s. 678.

¹⁰ Ot.prp.nr. 8 (2007-2008) s. 32.

¹¹ Grøning et al (2016) s. 680.

I straffutmålingen må altså dommeren se hen til både lovgivningen og rettspraksis. Vurderingen av de ulike momentene er det imidlertid opp til dommeren selv å gjøre, slik at straffutmålingen blir en skjønnsmessig vurdering. Som vi skal se er regelen om ”berettiget harme” er et eksempel på dette.

2.2 Regelens virkninger

Regelen om “berettiget harme” gir adgang til å fastsette en straff som går under minstestrafen eller til en mildere straffart. Bestemmelsen i § 80 omtales derfor som en straffnedsettelsesgrunn.¹²

Ettersom regelen gir adgang til å sette straffen lavere enn minstestrafen, har bestemmelsen mest relevans i saker ved overtredelse av straffebud som angir en minstestraft. Som allerede nevnt fremgår det for eksempel av § 275 at den som dreper en annen, straffes med fengsel fra 8 inntil 21 år. Domstolene kan i drapssaker derfor ikke gå under 8 år, med mindre vilkårene i § 80 er innfridd.¹³ Man kan imidlertid ikke sette fengselsstraffen lavere enn 14 dager, jf. straffeloven § 31 andre ledd.¹⁴

Bestemmelsen i § 80 bokstav e åpner også for å anvende en mildere straffart. Bot kan derfor idømmes, selv om det ikke er spesielt regulert i det aktuelle straffebudet. En konsekvens av dette er at det ved for eksempel grov kroppskrenkelse kan ilegges bot i tilfeller der tiltalte har handlet i “berettiget harme”, til tross for at § 272 om grov kroppskrenkelse kun angir fengsel som aktuell reaksjonsform.

I de tilfeller der straffebudet ikke angir en minstestraft og gir adgang til å gi bot, har ikke § 80 selvstendig betydning. Men etter § 78 bokstav a har de omstendigheter som er nevnt i § 80 bokstav b, c, d, e, i, eller j relevans innenfor den angitte strafferammen.¹⁵

¹² Matningsdal (2015) s. 763.

¹³ Gröning et al (2016) s. 674.

¹⁴ Matningsdal (2015) s. 763-764 og Gröning et al (2016) s. 674.

¹⁵ Andenæs (2016) s. 460.

2.3 Regelens forhold til andre bestemmelser

2.3.1 Generelt

Regelen om “berettiget harme” grenser både mot bestemmelsen om overskridelse av nødverge og bestemmelsen om provokasjon. Reglene har en nær sammenheng, og en gjennomgang av disse vil derfor kunne være med på å klarlegge det nærmere innholdet i regelen.

Dersom vilkårene i reglene om overskridelse av nødverge og provokasjon er innfridd, kan tiltalte frifinnes. Ettersom regelen om “berettiget harme” kun er en straffenedsettelsesgrunn, vil denne regelen være aktuell i de tilfellene der vilkårene i de to andre regelsettene ikke er innfridd. Anvendelsesområdet til regelen begynner derfor der anvendelsesområdene til de andre reglene slutter.

2.3.2 Overskridelse av nødverge

Etter straffeloven § 81 bokstav b ”kan” retten frifinne den som har ”overskredet grensene for (2) nødverge”, dersom ”særlige grunner tilsier frifinnelse”.

Nødvergeregelen finner vi i straffeloven § 18. Det fremgår av bestemmelsen at en handling som ellers ville være straffbar, er lovlig når den blir foretatt for å ”avverge et ulovlig angrep”, ikke går lengre enn ”nødvendig” og ikke går ”åpenbart ut over hva som er forsvarlig” under hensyn til hvor farlig angrepet er, hva slags interesser angrepet krenker og angriperens skyld.

Utgangspunktet for anvendelse av nødvergebestemmelsen er at man står overfor et ”ulovlig angrep”. Bestemmelsen oppstiller derfor et situasjonskrav. Dersom man står overfor et slikt angrep, gjør bestemmelsen det mulig å forsvare seg mot angrepet.

Bestemmelsen oppstiller imidlertid grenser for hvor langt man kan gå i forsvarshandlingen. Regelen oppstiller et formålsskrav, et subsidiaritetskrav og et proporsjonalitetskrav til den

gjengjeldende handlingen.¹⁶ For å avgjøre om den enkelte handling skal gjøres straffri etter regelen om nødverge, må det foretas en konkret vurdering av handlingen opp mot de kravene bestemmelsen oppstiller. Dersom domstolene finner at handlingen er innenfor de angitte kravene, er handlingen straffri ettersom regelen ikke inneholder et ”kan”-skjønn.

Regelen om overskridelse av nødverge er aktuell i de tilfellene der kravene til subsidiaritet og proporsjonalitet ikke er innfridd.¹⁷ I juridisk teori er dette beskrevet som at bestemmelsen får anvendelse ved overskridelse i intensitet, ikke i tid.¹⁸ Kravet om at det må foreligge et ulovlig angrep må likevel være innfridd.¹⁹

Det er opp til domstolen om de vil anvende straffritaksregelen i § 81 bokstav b eller ikke.²⁰ Sett i lys av at bestemmelsen oppstiller et krav om at det må foreligge ”særlige grunner” for å gjøre handlingen straffri, legger ordlyden opp til en konkret helthetsvurdering i hvert enkelt tilfelle. I forarbeidene er det lagt til grunn at ”særlige grunner”-vurderingen gjør bestemmelsen til en unntaksregel, og det sentrale er om overskridelsen har karakter av å være straffverdig.²¹

Det hele kan illustreres med et eksempel. Vi kan tenke oss en situasjon der noen uprovosert slår til en annen på åpen gate en lørdag formiddag i byen. Slaget vil kunne utgjøre et ulovlig angrep etter § 18, og kan fremprovosere harme hos den som blir slått. Dersom den som blir slått svarer med en handling som er innenfor de krav bestemmelsen oppstiller, vil handlingen være lovlig etter regelen om nødverge.

Vedkommende som blir slått kan imidlertid være i så sterk harme, at han begår en handling som går utover de krav som fremkommer av nødvergebestemmelsen. Han kan for eksempel knivstikke gjerningspersonen til han dør. En slik handling vil neppe være verken nødvendig eller forsvarlig. Her kan harmen føre til at vedkommende går ut over grensene for lovlig nødverge. I slike tilfeller kan regelen om overskridelse av nødverge være aktuell.

¹⁶ Gröning et al (2016) s. 453-463.

¹⁷ Jf. ordlyden i § 81 om at retten kan frifinne den som har ”overskredet grensene” for nødverge.

¹⁸ Gröning et al (2016) s. 529 og Røstad (1981) s. 185.

¹⁹ Gröning et al (2016) s. 529.

²⁰ Jf. ”kan”.

²¹ Ot.Prp.nr. 90 (2003-2004) s. 472.

I vurderingen av om handlingen kan gjøres straffri etter § 81, må man vurdere om ”særlige grunner” tilsier frifinnelse. Dersom domstolene kommer frem til at ”særlige grunner” ikke foreligger, kan retten ikke frifinne etter regelen om overskridelse av nødverge. Da kan regelen om “berettiget harme” være aktuell.

Regelen om “berettiget harme” kan få anvendelse på de handlinger som går lengre enn det regelen om overskridelse av nødverge tillater. Regelen om “berettiget harme” begynner derfor der grensene for overskridelse av nødverge slutter. Eksakt hvor denne grensegangen går, er imidlertid opp til retten å avgjøre i hver enkelt sak, da både regelen om overskridelse av nødverge og regelen om “berettiget harme” legger opp til at dommerne må foreta en helhetsvurdering.

2.3.3 Provokasjon

Som vist til ovenfor, kommer regelen i § 81 bokstav b om overskridelse av nødverge kun til anvendelse i situasjoner der det er tale om overskridelse i intensitet, og ikke i tid. Er det derimot snakk om overskridelse i tid, slik at det ikke lenger foreligger en nødvergesituasjon, kan regelen om provokasjon være aktuell.²² Provokasjonsregelen er imidlertid ikke begrenset til kun disse tilfellene.

Straffeloven inneholder flere bestemmelser om provokasjon. Felles for reglene er at den aktuelle handlingen kan gjøres straffri dersom vilkårene er innfridd. Provokasjonsbestemmelsene gjelder i hovedsak straffebud som verner kroppskrenkelser, men også straffebud som verner andre interesser kan inneholde en provokasjonsregel. I den videre fremstillingen vil §§ 267 og 271 bli brukt til illustrasjon.

Det følger av § 267 første ledd at den som krenker privatlivets fred gjennom offentlig meddelelse, straffes med bot eller fengsel inntil 1 år. I bestemmelsens tredje ledd fremgår det at straff etter første ledd ”kan” bortfalle dersom meddelelsen var fremkalt av den fornærmede selv med ”utilbørlig atferd”.

²² Gröning et al (2016) s. 530.

Det følger av § 271 andre ledd bokstav b at en kroppskrenkelse ”kan” gjøres straffri dersom den gjengjelder en forutgående ”kroppskrenkelse, kroppsskade eller særlig provoserende ytring”.

Begge bestemmelsene oppstiller to hovedvilkår. Det første vilkåret er et krav til fornærmedes handlinger. Etter § 267 må fornærmede ha en ”utilbørlig atferd”, og etter § 271 må fornærmede ha begått en ”kroppskrenkelse, kroppsskade eller særlig provoserende ytring”.

Det andre vilkåret er at det må være årsakssammenheng mellom fornærmedes handling og tiltaltes handling. Dette kommer til uttrykk gjennom bruk av ordet ”fremkalt” i § 267 og ”gjengjelder” i § 271.

Bestemmelsene oppstiller ikke opp noe tidskrav, slik at også den langsinte kan bli straffri etter reglene om provokasjon.²³ Videre inneholder begge bestemmelsene et ”kan”-skjønn. Det er derfor opp til domstolene å avgjøre om den konkrete saken skal føre til frifinnelse eller ikke.

I ”kan”-vurderingen har Høyesterett blant annet lagt vekt på om man står overfor en presset og vanskelig situasjon, i hvilken grad man blir provosert og provokasjonens voldelige karakter.²⁴ Dersom tiltalte har hatt tid til å roe seg ned, er det ofte mindre grunn til å unnskyldes handlingen.²⁵ Det må også være forholdsmessighet mellom handlingene.²⁶ Domstolenes vurdering av om tiltaltes handling skal være straffri eller ikke, beror derfor på en helthetsvurdering.

Oppsummert kommer provokasjonsbestemmelsene til anvendelse i de tilfellene der fornærmede først har provosert tiltalte og tiltaltes svar kommer som følge av den provoserende handlingen. En provokasjonshandling kan typisk fremkalle harme. Reglene om provokasjon og ”berettiget harme” har derfor relativt likt anvendelsesområde. Hvilken bestemmelse får da anvendelse?

²³ Gröning et al (2016), s. 534.

²⁴ Rt. 1992 s. 1283 (s. 1284).

²⁵ Gröning et al (2016) s. 534.

²⁶ Ibid.

Regelen om “berettiget harme” er en generell regel om straffenedsettelse i provokasjonstilfellene, og suppleres av de spesielle provokasjonsbestemmelsene. Dette innebærer at reglene har det samme anvendelsesområdet, men at de spesielle provokasjonstilfellene går lengre ved at de åpner opp for frifinnelse.²⁷

For å illustrere skillet mellom reglene om provokasjon og “berettiget harme”, kan eksempelet som ble trukket frem i redegjørelsen for overskridelse av nødverge brukes. Vi tenker oss at en person blir slått på byen, men at det ikke lenger foreligger noe angrep.²⁸ Et uprovosert slag vil typisk fremkalle harme hos vedkommende som blir slått. Dersom vedkommende som blir slått slår tilbake, vil handlingen hans kunne bli straffri etter regelen om provokasjon. Dersom handlingen for eksempel er mye grovere enn den provoserende handlingen, er det imidlertid ikke sikkert at domstolene etter en helhetsvurdering vil gjøre handlingen straffri.²⁹ I de tilfellene der domstolene ikke gjør handlingen straffri, kan regelen om “berettiget harme” være aktuell.

Den store forskjellen på reglene er derfor rettsvirkningene. Dersom domstolene etter en helhetsvurdering er av den oppfatning at handlingen bør gjøres straffri, kommer bestemmelsen om provokasjon til anvendelse. Er derimot retten av den oppfatning at tiltalte må straffes for det han har gjort, kan regelen om “berettiget harme” være aktuell.

²⁷ Matningsdal (2015) s. 709.

²⁸ Reglene om nødverge og overskridelse av nødverge er derfor ikke lenger aktuelle.

²⁹ Jf. ”kan”-skjønnet i bestemmelsen.

3 Regelens begrunnelse

3.1 Generelt

Som nevnt innledningsvis var det mange som etter dommene i Kristiansand og Stavanger tingrett spurte om begrunnelsen bak regelen om “berettiget harme”. Hvilke hensyn skal regelen ivareta?

En gjennomgang av rettskildebildet viser at særlig to hensyn er trukket frem som begrunnelse.³⁰ Men også handlingens straffverdighet er et viktig begrep i relasjon til regelen.³¹ Debatten i etterkant av dommene viste at også hevn ble ansett for å være et relevant hensyn. Den videre fremstillingen vil gjennomgå de ulike rettskildene i vurderingen av hva som er regelens begrunnelse.

3.2 Dobbel begrunnelse

Allerede i lovutkastet fra 1896 (heretter lovutkastet) ble hensynet bak regelen drøftet.³² I forbindelse med § 56 uttales det at:

”Spørgsmaalet er, om man vil have Straffen nedsat, fordi Handlingen er begaaet under Omstændigheder, der formindsker den moralske Skyld.”³³

Ved å stille dette spørsmålet, forutsetter lovutkastet at tiltaltes moralske skyld er lav i tilfeller der det er handlet i “berettiget harme”. Lovutkastet konkretiserer begrunnelsen bak regelen ytterligere med uttalelsen:

³⁰ Se blant annet SKM (1896) s. 97.

³¹ Gröning et al (2016) s. 688 omtaler straffverdighet som et viktig moment i straffutmålingen. Ettersom regelen om “berettiget harme” er en straffutmålingsregel, blir straffverdighet et viktig begrep i relasjon til regelen.

³² Straffeloven (1902) § 56 b hadde en tilsvarende regel om “berettiget harme”. Forskjellen var at etter regelen fra 1902 måtte handlingen være “foretatt” i “berettiget harme”, og ikke “handlet” i “berettiget harme”. Det fremgår imidlertid av Ot.Prp.nr. 90 (2003-2004) s. 470 at bestemmelsen videreføres uten realitetsendringer. Den språklige endringen skal derfor ikke tillegges vekt og forarbeidene til 1902-loven er relevant for tolkningen av straffeloven (2005) § 80 e.

³³ SKM (1896) s. 97.

”Det er her ikke alene Tale om en unnskyldende Omstændighet for Forbryderen, men ogsaa om en Omstændighed, paa Grund af hvilken den Fornærmede ikke har det samme Krav paa Retsbeskyttelse som ellers.”³⁴

Som begrunnelse bak regelen trekkes det her fram to hensyn; at tiltalte er i en unnskyldende omstendighet og at fornærmede ikke har det samme kravet på rettsbeskyttelse som ellers.

I en innstilling fra justisdepartementet fra 1922 (heretter innstilling) trekkes det også frem to hensyn bak regelen. Det første hensynet er sinnsbevegelsen (harmen) tiltalte befinner seg i. Det andre hensynet er den utløsende handlingen fra den krenkende. Som eksempler på dette trekker innstillingen frem overfall på sakesløs person eller en skadehandling på offentlig eller privat eiendom.³⁵

I de tidlige forarbeidene til straffeloven 2005 fremgår det at regelen om “berettiget harme” er begrunnet i at gjerningspersonens sinnstilstand og den forutgående atferden fra fornærmede kan gjøre handlingen unnskyldelig slik at straffen bør settes ned.³⁶ I proposisjonen til den samme loven fremgår det at bestemmelsen er videreført ukommentert.³⁷

Juridisk teori er sparsommelige hva gjelder omtale av regelens begrunnelse. Det fremgår imidlertid av Andenæs sin bok at regelen er begrunnet i sinnsbevegelsen til tiltalte og den forutgående handlingen fra fornærmede. I forbindelse med det siste momentet trekkes det frem at sakesløs mann har krav på sterkere rettsbeskyttelse enn en som selv har fremprovosert handlingen.³⁸

Gjennomgående for de nevnte kildene er at det er to hensyn som trekkes frem. Det første er at tiltalte befinner seg i en unnskyldende omstendighet. Til tross for at kildene formulerer dette hensynet noe forskjellig, er essensen det samme. Det er sinnsbevegelsen (harmen) tiltalte er brakt inn i, som gjør handlingen unnskyldelig.

³⁴ SKM (1896) s. 97.

³⁵ SKI (1925) s. 95-96.

³⁶ NOU 1992:23 s. 211.

³⁷ Ot.Prp.nr. 90 (2003-2004) s. 370.

³⁸ Andenæs (2016) s. 461.

Hva som ligger i unnskyldende omstendigheter fremstår imidlertid som uklart. Det mest naturlige er å bruke begrepet om omstendigheter der tiltalte har begått en straffbar handling, men der det verken er rimelig eller rettferdig å straffe tiltalte like strengt som ellers.³⁹

Dette henger sammen med skyldprinsippet. Skyldprinsippet stammer fra en tanke om at mennesker står fritt til å foreta handlinger, slik at man også fritt kan avstå fra å begå straffbare handlinger.⁴⁰ Dersom man likevel skulle handle rettstridig, kan man derfor klandres og holdes ansvarlig for handlingen.⁴¹ Dersom en handling er unnskyldende, foreligger det omstendigheter som bidrar til at tiltalte ikke kan klandres i like stor grad som ellers. Med dette anerkjenner lovgiver at man i enkelte situasjoner ikke kan forvente at det handles riktig.

Det andre hensynet som trekkes frem, er fornærmedes egen handling. I forbindelse med dette hensynet har imidlertid kildene formulert seg litt forskjellig.

Som vist fokuserte lovutkastet til straffeloven 1902 på at fornærmede ikke har det samme kravet på rettsbeskyttelse som ellers, ettersom fornærmede selv har forårsaket tiltaltes handlinger. Også Andenæs trekker frem dette som begrunnelse bak regelen.

De øvrige kildene har imidlertid kun fokusert på fornærmedes handling, uten å vektlegge at fornærmede har mindre krav på rettsbeskyttelse. Etter en gjennomgang av rettskildebilde fremstår det derfor som noe uklart om fornærmedes reduserte krav på rettsbeskyttelse fremdeles begrunner regelen.

Sett bort fra at dette hensynet er nevnt i Andenæs sin fremstilling, er det ikke gjentatt etter at det først sto i lovutkastet. Andenæs har imidlertid kun gjengitt lovutkastet, uten at det er gjort nærmere refleksjoner om denne begrunnelsen fortsatt gjelder. Ettersom ingen av de andre kildene nevner fornærmedes reduserte krav på rettsbeskyttelse, kan det tyde på at dette ikke lenger er begrunnelsen bak regelen.

Bruken av regelen støtter opp om en slik forståelse av rettsutviklingen. Som vi skal se i den videre fremstillingen, oppstiller ikke regelen et krav om at fornærmedes handling må være

³⁹ Gröning et al (2016) s. 478.

⁴⁰ Dette igjen stammer fra en tanke om det autonome mennesket.

⁴¹ Gröning et al (2016) s. 478.

verken ulovlig eller straffbar. I tilfeller der fornærmedes handling er lovlig, er det vanskelig å begrunne bruk av regelen ut fra en tankegang om at fornærmede har mindre krav på rettsbeskyttelse enn ellers.

I lys av det overstående er det kanskje mer nærliggende å omtale fornærmedes reduserte krav på rettsbeskyttelse som et resultatet av regelen, og ikke som en selvstendig begrunnelse. En slik forståelse harmonerer best med hvordan regelen er praktisert.

Vi står da igjen med en dobbel begrunnelse bak regelen. Regelen er både begrunnet ut fra at tiltalte handler under unnskyldende omstendigheter og at fornærmede selv har fremprovosert handlingen. Den doble begrunnelsen gir igjen uttrykk for at tiltalte handler under omstendigheter som ”formindsker den moralske Skyld”.⁴²

3.3 Straffverdighet som det overordnede hensyn bak regelen?

I straffutmålingen er handlingens straffverdighet ofte trukket frem som et sentralt moment.⁴³ Ettersom regelen om ”berettiget harme” er en straffutmålingsregel, blir handlingens straffverdighet et viktig begrep i relasjon til regelen. Begrepet straffverdighet er imidlertid noe uklart, og krever en nærmere redegjørelse.

Det mest naturlige er å bruke begrepet straffverdighet som en betegnelse på hvor mye tiltalte er å bebreide eller klandre for den handlingen som er begått.⁴⁴ Hvor mye klander vi retter mot noen, måles ut fra våre forventninger om hva tiltalte i stedet burde og kunne ha gjort i situasjonen han befant seg i.⁴⁵

⁴² SKM (1896) s. 97.

⁴³ Gröning et al (2016) s. 688.

⁴⁴ Gröning et al (2016) s. 688 og Eskeland (2015) s. 140.

⁴⁵ Gröning et al (2016) s. 603.

Ståle Eskeland måler straffverdighet ut fra ”graden av bebreidelse som kan rettes mot gjerningspersonen”.⁴⁶ Han er av den oppfatning at graden av bebreidelse kan deles inn i tre forskjellige forhold.

Det første forholdet er krenkelsen alvor. Dette hensynet retter seg både mot selve handlingen som er begått og mot de omstendigheter handlingen er begått under. Det andre forholdet er graden av skyld. Dette retter seg ikke kun mot de ulike skyldformene som forsett og uaktsomhet, men også til graden av skyld som ligger innenfor den enkelte skyldform. Det tredje forholdet er at det må foretas en verdimessig dom over handlingen. Dette knytter seg både til tiltaltes motiv og den situasjon tiltalte befant seg i.⁴⁷

Uavhengig av om en bruker klanderverdighet eller bebreidelse som utgangspunkt for vurderingen av handlingens straffverdighet, er det selve handlingen som er utgangspunktet for straffverdighetsvurderingen. Vurderingen av handlingen må gjøres ut fra skyldprinsippet, som igjen gir en tanke om at det må være forholdsmessighet mellom forbrytelse og straff.⁴⁸

Ettersom straffverdighetsvurderingen skal måle klanderverdigheten av tiltaltes handling, er også fornærmedes rolle viktig. I straffverdighetsvurderingen er det med andre ord to frihetssfærer å ta hensyn til, både hensynet til tiltalte og til fornærmede. Frihetssfærene skal avveies mot hverandre, og vil få betydning for hvor klanderverdig tiltaltes handling er.⁴⁹

Den avveiningen som skal gjøres, kan illustreres med et eksempel. I den ene situasjonen skjer det en uprovosert knivstikking på åpen gate en lørdag formiddag. I den andre situasjonen knivstikker tiltalte sin far, fordi faren gjennom hele barndommen har mishandlet tiltalte seksuelt.

I den første situasjonen har ikke fornærmede gjort noe for å provosere tiltalte. Tiltalte er derfor mye å klandre den handlingen han har begått. I den andre situasjonen har imidlertid fornærmede selv krenket tiltalte gjennom en årrekke. Tiltalte i denne situasjonen kan derfor

⁴⁶ Eskeland (2015) s. 140.

⁴⁷ *ibid* s. 140.

⁴⁸ Gröning et al (2016) s. 688.

⁴⁹ Gröning et al (2016) s. 602.

ikke klandres i like stor grad for sin handling som i det første eksempelet. Handlingen i det første eksempelet er derfor mer straffverdig enn i det andre eksempelet.

Også etter regelen om "berettiget harme" er det tiltaltes handling som skal vurderes, og som vi skal se er det sentralt også i denne vurderingen hvor mye tiltalte er å klandre den handlingen han har begått.⁵⁰ Regelen om berettiget harme kan derfor sies å ta i betraktning handlingens straffverdighet. Det kan imidlertid stilles spørsmålsteget ved om straffverdighetsbegrepet gir noe mer til begrunnelsen bak regelen.

Handlingens klanderverdighet er sentralt i straffverdighetsvurderingen. Regelen om "berettiget harme" tar hensyn til at det verken er rimelig eller rettferdig å straffe tiltalte like strengt som ellers, fordi den situasjonen tiltalte befinner seg i bidrar til at han er lite å klandre for sin handling. Den unnskyldelige omstendighet tiltalte befinner seg i, kan derfor betraktes som et moment i straffverdighetsvurderingen.

I straffverdighetsvurderingen skal det også sees hen til både tiltaltes og fornærmedes handling. I vurderingen av om tiltalte har handlet i "berettiget harme" må det som vist også sees hen til fornærmedes handling. Fornærmedes opptreden er derfor sentralt både i straffverdighetsvurdering og i vurderingen av om tiltalte har handlet i "berettiget harme".

Ettersom begge hensynene som fremkommer av den doble begrunnelse også er moment i en straffverdighetsvurdering, kan regelens doble begrunnelse anses som et innslag i, eller en konkretisering av, straffverdighetsvurderingen. Det er vanskelig å se hvordan straffverdighetsbegrepet gir mer til begrunnelsen, da også regelen om "berettiget harme" tar i betraktning den situasjon tiltalte befant seg i. Handlingens straffverdighet kan derfor anses som det overordnede hensynet bak regelen.

3.4 Hevn?

Som vist over, er hevn verken i lovmotivene eller i juridisk teori fremhevet som begrunnelse bak regelen. I forarbeidene til den nye straffeloven er hevn direkte avvist som begrunnelse.⁵¹

⁵⁰ Se mer om dette i pkt. 4.3.7.

⁵¹ Ot.Prp.nr. 90 (2003-2004) s. 121.

Dette til tross for at det tilsynelatende kan virke som at regelen har et hevnmotiv ut fra de utslagene regelen gir.

Det anerkjennes imidlertid i forarbeidene at det er en menneskelig følelse å ville ta igjen dersom man blir utsatt for en krenkelse. Det understrekes at disse følelsene til en viss grad gjenspeiles i straffelovgivningen, da blant annet med bestemmelsene om “berettiget harme” og provokasjon.⁵²

Det gjøres imidlertid klart i forarbeidene at en strafferett som er begrunnet i hevningstituttet, kan ”bidra til mistenksomhet og til et mer lukket samfunn, og legge forholdene til rette for en uønsket og unyansert privat rettshåndhevelse”.⁵³

Det understrekes derfor at selv om det tilsynelatende kan virke som om kriminaliseringen og straffeforfølgningen kan sies å være forankret i hevningstituttet, skal den ”legge forholdene til rette for et samfunn preget av åpenhet og trygghet og fri fra unyansert og uønsket privat rettshåndheving”.⁵⁴

Forarbeidene understreker videre at ettersom vårt moderne samfunn er gjennomregulert, vil man straffes for de handlinger som bryter med loven. Reaksjonen fra det offentlige skal derfor redusere behovet for privat rettshåndhevelse. Dette vil igjen støtte opp om følelsen om et rettferdig rettssystem.⁵⁵

Straffen og strafforfølgning skal med andre ord føles rettferdig for borgerne, ved at de som bryter loven blir straffet for det. Dersom man selv har blitt utsatt for en krenkelse, skal det offentlige gripe inn med sanksjoner. Hevn er derfor ikke begrunnelsen bak regelen om “berettiget harme”.

⁵² Ot.Prp.nr. 90 (2003-2004) s. 121.

⁵³ ibid s. 80.

⁵⁴ ibid s. 80.

⁵⁵ ibid s. 80.

3.5 Tilsvarende begrunnelse som bak regelen om overskridelse av nødverge og provokasjon?

I utkastet til straffeloven av 1902 trekkes det frem to hensyn bak regelen om overskridelse av nødverge. Det første er at den sinnsstemningen tiltalte befinner seg i er uforskyldt.⁵⁶ Per Augdahl trekker i sin doktoravhandling frem den samme begrunnelsen bak regelen.⁵⁷ Det andre hensynet er at ettersom det er angriperen som har forårsaket handlingen, må han også ta følgene av dette.⁵⁸ Augdahl på sin side formulere dette som at angriperen, ved sin rettstridige handling, ikke har det samme kravet på rettsbeskyttelse som ellers.⁵⁹ Til tross for at begrunnelsen er noe ulikt formulert i utkastet og hos Augdahl, er begge hensynene begrunnet i fornærmedes handling.

Begrunnelsen bak regelen om provokasjon er også todelt. Ettersom vedkommende først blir utsatt for en krenkelse, har den provoserende handlingen et unnskyldende preg. Den som blir provosert har derfor ikke utvist den samme skyld som ellers. For det andre har ikke fornærmede det samme kravet på beskyttelse som ellers, ettersom han selv har begått en krenkelse mot tiltalte.⁶⁰

Ser vi på begrunnelsen bak reglene om overskridelse av nødverge og provokasjon opp mot begrunnelsen for "berettiget harme", fremstår begrunnelsene som tilnærmet like. Det som går igjen er at handlingen er unnskyldende sett opp mot fornærmedes handling.

Ettersom reglene har tilnærmet lik begrunnelse, blir spørsmålet hvorfor to av reglene gir retten anledning til å frifinne, mens den andre regelen kun gir adgang til straffenedsettelse til under minstestrafen eller til en mildere straffart.

Noe av svaret kan ligge i at det etter reglene om overskridelse av nødverge og provokasjon er satt klare krav til fornærmedes handling. Reglene oppstiller en alvorlighetsterskel for hvilke handlinger som kan omfattes av bestemmelsen. Det gjør ikke regelen om "berettiget harme".

⁵⁶ SKM (1896) s. 88.

⁵⁷ Augdahl (1920) s. 88.

⁵⁸ SKM (1896) s. 88.

⁵⁹ Augdahl (1920) s. 88.

⁶⁰ Røstad (1981) s. 184 og Andenæs et al (1996) s. 55.

Ettersom tiltalte er utsatt for en alvorlig handling, er det klart at han handler under unnskyldende omstendigheter. Det er derfor mer forståelig at fornærmede ikke har det samme kravet på rettsbeskyttelse som ellers. Begrunnelsen bak reglene står derfor sterkere i disse tilfellene. Av den grunn er det forståelig at reglene kan føre til full frifinnelse og ikke bare straffnedsettelse.

Videre er det en forutsetning ved bruk av regelen om overskridelse av nødverge, at vi står overfor et pågående angrep. Ved bruk av provokasjonsbestemmelsene legger Høyesterett som vist vekt på om tiltalte befant seg i en presset situasjon. I en slik presset situasjon er det vanskelig å handle på en måte som rettsordenen anerkjenner. Ved å gi adgang til full frifinnelse, og ikke bare lavere straff i slike tilfeller, anerkjenner lovgiver det menneskelige aspektet ved ikke å opptre korrekt i pressede situasjoner. På den måten er det naturlig at disse reglene fører til frifinnelse.

Endelig har nok lovgiver sett at det er behov for en mer generell regel som kan fange opp de tilfeller som faller utenfor reglene om overskridelse av nødverge eller provokasjon. Til tross for at fornærmede ikke nødvendigvis har begått en straffbar handling ved bruk av regelen om ”berettiget harme”, kan likevel straffverdigheten av tiltaltes handling være så lav at det er behov for en regel som kan sette ned straffen til under minstestrafen eller til en mildere straffart. Bestemmelsen om ”berettiget harme” kan derfor anses som en restbestemmelse.

4 Regelens nærmere innhold

4.1 Generelt

Regelen om ”berettiget harme” lyder:

”Straffen kan settes under minstestrafen i straffebudet eller til en mildere straffart når lovbryteren e) har handlet i berettiget harme”.

Ordlyden legger opp til en toleddet vurdering. For det første må lovbryteren ha handlet i “berettiget harme”, og for det andre må domstolene gjøre bruk av vilkåret, jf. ”kan”. Det er derfor ikke tilstrekkelig at vilkåret om “berettiget harme” er innfridd. Det er opp til domstolene om de vil benytte seg av straffenedsettelsen som bestemmelsen gir adgang til.

Den videre fremstillingen vil derfor først se på hva som ligger i vilkåret “berettiget harme”, deretter hva rettspraksis vektlegger i vurderingen av om de skal sette ned straffen slik regelen gir adgang til.

4.2 Hva ligger i ”harme”?

En naturlig språklig forståelse av ”harme” tilsier at man er i en negativ sinnstemning. Dersom man er sint, opphisset eller opprørt over noe kan dette regnes som ”harme”. Men også andre negative sinnstemninger kan omfattes.⁶¹ Ordlyden av ”harme” legger ingen klare begrensninger på hvilke sinnstemninger som faller innenfor bestemmelsen, og er derfor en samlebetegnelse på ulike negative sinnstemninger.

Også innstillingen fra 1922 betegnet ”harme” som en sinnbevegelse.⁶² Det samme gjør Andenæs i sin omtale av regelen.⁶³

⁶¹ For eksempel i Rt. 1984 s. 744 (s. 745) uttaler HR at den handlingen fornærmede gjorde må ha virket ”sterkt provoserende” på domfelte.

⁶² SKI (1925) s. 96.

⁶³ Andenæs (2016) s. 461.

Uavhengig av hvilken negativ sinnsstemning tiltalte befant seg i, må det sterke følelser til for at det skal kunne betegnes som ”harme”. Ordlyden av ”harme” indikerer en viss moralsk indignasjon. Det er ikke tilstrekkelig å være litt sint eller småirritert. Ordlyden legger derfor opp til en høy terskel for hvilke sinnsstemninger som kan betraktes som ”harme”.

Ut fra ordlyden må harmen være berettiget i gjerningsøyeblikket, jf. ”har handlet” i ”berettiget harme”. Dersom sinne ikke lenger er til stede hos tiltalte, kan han heller ikke blir hørt med regelen om ”berettiget harme”. Det må derfor foretas en vurdering av om tiltalte er i harme idet handlingen utføres.

I forarbeidene til bestemmelsen fremgår det at det er to omstendigheter som kommer gjerningspersonen til gode, både sinnsbevegelsen og den forutgående adferden fra fornærmede.⁶⁴ Det er derfor den forutgående handlingen fra fornærmede som må bringe tiltalte i ”harme”. Det er ikke tilstrekkelig at man er sint for noe man selv har gjort. Det må med andre ord foreligge en sammenheng mellom fornærmedes handling og gjerningspersonens sinne.

4.3 Når er harmen ”berettiget”?

4.3.1 Det må foreligge en god grunn

Etter § 80 bokstav e må harmen være ”berettiget”. En naturlig språklig forståelse av ”berettiget” tilsier at det må foreligge en god grunn til at tiltalte ble brakt inn i en negativ sinnsstemning. Da ordlyden ikke gir en nærmere anvisning på hva som er en god grunn, legges det opp til at det må foretas en skjønnsmessig helhetsvurdering i hvert enkelt tilfelle.

Ser man ordlyden i lys av forarbeidenes fokus på tiltaltes reduserte moralske skyld, er det nærliggende å anta at hva som er en god grunn til å være i harme beror på en moralsk vurdering.⁶⁵ Regelen er derfor å betrakte som en rettslig standard. Dette innebærer at regelen

⁶⁴ SKI (1925) s. 95-96.

⁶⁵ SKM (1896) s. 97.

”kan tillegges ulikt innhold på ulik tid, avhengig av hva som er den alminnelige oppfatningen av det aktuelle moralske eller sosiale spørsmålet”.⁶⁶

Vilkårene lest i kontekst viser at det er harmen som må være ”berettiget”, og ikke tiltaltes handling.⁶⁷ Det innebærer at regelen ikke anerkjenner de handlinger som blir begått i “berettiget harme”, men viser forståelse for den sinnsstemningen tiltalte handler i. Etter debatten som kom i kjølevannet av dommene i Kristiansand og Stavanger tingrett, var mange av den oppfatning at regelen legitimerer de handlinger som blir begått. Det er derfor viktig å understreke at regelen ikke legitimerer handlingene, men tiltaltes følelser.

Til tross for at ordlyden gir en viss veiledning på hvilke omstendigheter som omfattes av regelen, fremkommer det ikke av bestemmelsen hvordan man avgjør om tiltalte har handlet i ”berettiget harme”, og heller ikke hvilke situasjoner bestemmelsen er ment å omfatte. Det nærmere innholdet i bestemmelsen kommer derfor ikke klart frem av ordlyden. Ordlyden legger derfor, som allerede nevnt, opp til at det må foretas en konkret helhetsvurdering i hvert enkelt tilfelle.⁶⁸

Men hvilke momenter skal vektlegges i helhetsvurderingen? For å besvare dette spørsmålet må man se hen til både hvordan rettspraksis og juridisk teori anvender vilkåret. Den videre fremstillingen vil se på ulike problemstillinger knyttet til når harmen er å anse som ”berettiget”.

4.3.2 Overfor hvem er harmen berettiget?

Kan man være sint for noe kona gjorde, og la det gå ut over sønnen? Eller må krenkelsen gå ut over den som har fremprovosert harmen?

Ut fra regelens ordlyd settes det ingen begrensninger mot hvem harmen må være berettiget. Ordlyden viser kun til at tiltalte må handle i “berettiget harme”, uten at det settes noen begrensninger på at handlingen må skje mot vedkommende som fremprovoserte handlingen.

⁶⁶ Gisle (2010) s. 342-343.

⁶⁷ Matningsdal (2015) s. 710.

⁶⁸ Se for eksempel Rt. 1998 s. 1313 der det uttales at ”Jeg kan ikke se at fornærmedes opptreden ga noen rimelig foranledning til dette, slik at det forelå berettiget harme”. Dette viser at det må foretas en helhetsvurdering, jf. ”rimelig”.

Ser man imidlertid regelen i lys av formålet, blir det klart at harmen må være berettiget overfor den som handlingen går ut over. Dette fordi begrunnelsen bak regelen er at fornærmede selv har fremprovosert tiltaltes handling.

Andenæs er av samme oppfatning, og skriver at harmen må være berettiget ”den som den går ut over”.⁶⁹ Den som har fremprovosert frem harmen, er altså den som handlingen må gå ut over. Andenæs er derfor av den oppfatning at man ikke kan krenke sønnen for en handling kona har foretatt, eller omvendt.

4.3.3 Må den provoserende atferden rette seg mot tiltalte?

Men hva hvis en person ser på at noen mishandler datteren hans, kan han da handle i “berettiget harme” hvis han øver vold mot denne personen?

Ordlyden stiller ingen krav om at fornærmede må foreta en handling direkte mot tiltalte. Det eneste ordlyden krever, er at tiltalte var berettiget til å bli sint av den handlingen som fornærmede utførte. Ordlyden setter dermed ingen stopper for at man kan bli hørt med “berettiget harme” selv om handlingen gikk ut over noen andre enn tiltalte.

Skeie er av den samme oppfatningen. Han skriver at den harmen som begrunner straffenedsettelsen, kan være forårsaket av en krenkelse mot andre eller samfunnet.⁷⁰ Matningsdal støtter denne forståelsen av ordlyden i kommentarutgaven til straffeloven.⁷¹

4.3.4 Hvor lang tid kan gå mellom fornærmedes handling og tiltaltes handling?

Hvor lang tid som har gått mellom fornærmedes og tiltaltes handling er et moment domstolene vektlegger i vurderingen av om tiltalte har handlet i “berettiget harme”.

⁶⁹ Andenæs (2016) s. 461-462.

⁷⁰ Skeie (1946) s. 362-363.

⁷¹ Matningsdal (2015) s. 710.

Spørsmålet er om tiltalte må handle rett etter fornærmedes handling, eller om også hendelser som har skjedd over en lengre periode kan omfattes av regelen.

Det fremkommer av ordlyden i bestemmelsen at harmen må være til stede når tiltalte begår den straffbare handlingen.⁷² Med mindre man er langsint, er en naturlig konsekvens av dette at tiltaltes handling må komme som et svar på fornærmedes handling. Etter ordlyden skal det derfor ikke gå lang tid mellom fornærmedes handling og tiltaltes handling.

Rt. 2002 s. 1523 illustrerer dette. Her uttaler Høyesterett at regelen om “berettiget harme” tar ”sikte på de situasjonsbetingede tilfellene hvor retten etter en vurdering finner at en nært forutgående atferd fra fornærmedes side gjør harmen berettiget”.⁷³ Uttalelsen fra Høyesterett viser at tiltaltes handling som utgangspunkt må skje rett etter fornærmedes handling, jf. ”nært”.

Et eksempel på det er Rt. 1984 s. 744. Saken handler om en ung kvinne som fant sin samboer i seng med en annen kvinne. Da samboeren kom ut av soverommet med den andre kvinnen, var den andre kvinnen fullstendig naken. Domfelte fant da en kniv, og stakk den andre kvinnen i hjel. Høyesterett uttalte i saken at ”piken foretok sin handling i en særdeles markert akutt situasjon som må ha virket sterkt provoserende på henne og således brakt henne i berettiget sterk harme.”⁷⁴

Dommen viser at Høyesterett vektlegger at det her var snakk om en akutt situasjon, der domfelte handlet raskt etter at hun ble brakt i harme. Dette kan tas til inntekt for at regelen i utgangspunktet er ment for de tilfeller der tiltaltes reaksjon skjer rett etter fornærmedes handling.

Dette samsvarer med det vi allerede har sett om at lovgiver viser forståelse for at man i akutte situasjoner ikke alltid handler riktig. Et eksempel på det er at lovgiver har gitt adgang til å frifinne i tilfeller der tiltalte har overskredet grensene for nødverge. Dette viser at lovgiver anser handlinger gjort i akutte situasjoner mindre straffverdige, og det er da naturlig at regelen i utgangspunktet er ment for de situasjonsbetingede tilfellene.

⁷² Se pkt. 4.2 for en nærmede redegjørelse av dette.

⁷³ Rt. 2002 s. 1523 (s. 1525).

⁷⁴ Rt. 1984 s. 744 (s. 745).

Regelen har imidlertid også fått anvendelse i tilfeller der harmen har bygget seg opp over tid, og det derfor har gått lengre tid mellom fornærmedes handling og tiltaltes handling.⁷⁵

Rt. 1980 s. 927 er et eksempel på det. Saken handlet om en 19 år gammel mann som hadde drept sin far. Faren hadde gjennom hele guttens barndom slitt med alkoholproblemer, og hadde av den grunn opptrådt aggressivt og brutalt i hjemmet. I edru tilstand ble han beskrevet som en veldig dominerende person, og guttens mor beskrev farens oppførsel som psykisk terror i hjemmet. Situasjonen hadde tilspisset deg de tre siste ukene før drapet.

Høyesterett var av den oppfatning at ”en «berettiget harme» vil kunne bygge seg opp gjennom krenkelser og ydmykelser over et langt tidsrom, og at forholdet mellom domfelte og faren ble særlig tilspisset ved det som skjedde drapskvelden og de siste 2-3 uker forut for drapet.”⁷⁶

Også i Rt. 2002 s. 1523 vurderte Høyesterett om regelen kunne anvendes i en sak der harmen hadde bygget seg opp over tid. Saken handlet om en kvinne som hadde knivstukket sin far slik at han døde. Kvinnen var gjennom barndommen seksuelt misbrukt av faren. På drapstidspunktet var det 15 år siden overgrepene fant sted, og det var kvinnen selv som oppsøkte sin far den kvelden.

Høyesterett uttaler at ”det er i rettspraksis lagt til grunn at en berettiget harme også vil kunne bygge seg opp gjennom krenkelser over et langt tidsrom. Men etter praksis skal man - utenfor de situasjonsbetingede tilfeller - generelt sett vise forsiktighet med å anvende straffeloven § 56 nr. 1 b. Særlig gjelder det hvor det dreier seg om et så alvorlig forhold som drap.”⁷⁷ Høyesterett vurderte det derfor dithen at harmen ikke var berettiget i dette tilfelle.

Det overstående viser at regelen ikke er begrenset til kun å gjelde de helt akutte, situasjonsbetingede tilfellene. Også situasjoner der harmen har bygget seg opp over flere år omfattes av regelen. Spørsmålet blir da hva som er tilfelle med de situasjonene som faller mellom disse to kategoriene.

⁷⁵ NOU 1992:23 s. 211, Rt. 1980 s. 927 (s. 928), Andenæs (2016) s. 462 og Matningsdal (2015) s. 710.

⁷⁶ Rt. 1980 s. 927 (s. 928).

⁷⁷ Rt. 2002 s. 1523 (s. 1525).

Dette er HR-2016-838-U et eksempel på. Dommen handler om en 35 år gammel mann som hadde slått til en mann på byen, etter at han selv hadde blitt slått av samme mann. Til spørsmålet om han hadde handlet i “berettiget harme”, legges det avgjørende vekt på at det hadde gått mellom 10 til 15 minutter fra tiltalte hadde fått beskjed fra politiet om å forlate stedet, til han selv slo til fornærmede. Tiltalte hadde derfor hatt tid til å roe seg ned, og han handlet ikke i “berettiget harme”.

Til tross for at Høyesterett ikke eksplisitt sier det, er det naturlig å anta at regelen ikke ble ansett innfridd fordi situasjonen verken var akutt eller at harmen hadde bygget seg opp over lang tid.

Oppsummert får regelen i utgangspunktet anvendelse i situasjonsbetingede tilfeller, og kun i unntakstilfeller kan regelen anvendes i situasjoner der harmen har bygget seg opp lang over tid. Anvendelse av regelen i slike situasjoner krever en god begrunnelse, og skal kun anvendes med forsiktighet ved alvorlig krenkelser.⁷⁸

Grensene som er trukket opp i rettspraksis er en naturlig konsekvens av at harmen må være til stede i handlingsøyeblikket.⁷⁹ Som vi har sett krever regelen at tiltalte må være i en sterk negativ sinnsstemning for å kunne være i ”harme”. Ettersom slike negative sinnsstemninger normalt endrer seg over tid, er det derfor kun i unntakstilfellene at regelen får anvendelse i situasjoner der harmen har bygget seg opp over tid.

4.3.5 Kan man være i “berettiget harme” dersom man har misforstått situasjonen?

I enkelte tilfeller kan man bli sint i en situasjon, og handle ut fra den sinnsstemningen. Men noen ganger var det en misforståelse som lå til grunn for harmen, slik at det i virkeligheten ikke var noe å bli sint for. For eksempel kan man være av den oppfatning at noen har ropt stygge ord etter seg og blir sint for det, når ordene i realiteten var ment til sidemannen.

⁷⁸ Rt. 2002 s. 1523.

⁷⁹ Se pkt 4.2 tidligere i oppgaven.

Etter straffeloven § 25 skal alle ”bedømmes etter sin oppfatning av den faktiske situasjonen på handlingstidspunktet”. Ut fra dette er det tiltaltes egen forståelse av saken som skal legges til grunn. Man kan derfor bli hørt med regelen om “berettiget harme” selv om det i realiteten ikke forelå en situasjon som gjorde at man var berettiget til å være sint.⁸⁰

Rt. 1985 s. 406 illustrerer dette. Dommen handler om en 20-årig tidligere ustraffet mann som drepte sin medsoldat da de begge var under militær førstegangstjeneste. Den domfelte hadde gjennom hele oppveksten blitt mobbet, og mobbingen fortsatte da han kom til militæret. Høyesterett viser til lagmannsrettens vurdering av om tiltalte hadde handlet i “berettiget harme” eller ikke.

Lagmannsretten uttale at det kan diskuteres hvor sentral og fremtredende fornærmedes rolle har vært i mobbingen, men at man uansett må legge domfeltes opplevelse av situasjonen til grunn. Til tross for at retten ikke fant at regelen om “berettiget harme” var innfridd, gir uttalelsen om at domfeltes subjektive forståelse av situasjonen må legges til grunn, likevel uttrykk for at det er tiltaltes egen oppfatning av situasjonen som er det avgjørende.

4.3.6 Stilles det noen krav til fornærmedes handlinger?

Ordlyden i bestemmelsen om “berettiget harme” stiller som vi har sett krav til tiltaltes sinnsstemning.⁸¹ Spørsmålet er om regelen også stiller særlige krav til fornærmedes handling.

Etter ordlyden må fornærmedes handling bringe tiltalte i harme. For at en handling skal resultere i harme, må handlingen være av en viss alvorlighetsgrad. I dette ligger det at fornærmedes handling må nå opp til en viss terskel. Det er med andre ord ikke tilstrekkelig at fornærmede utfører helt dagligdagse handlinger. Ut over dette setter ordlyden i bestemmelsen ingen spesifikke krav til fornærmedes handling.

Som vi har sett er straffverdighet et overordnet hensyn bak regelen. Dersom tiltalte skal være mindre å klandre for handlingen han har begått, må også fornærmede ha begått en

⁸⁰ Andenæs (2016) s. 462.

⁸¹ Se pkt. 4.2 for en videre redegjørelse av dette.

klanderverdig handling. Bestemmelsens formål støtter derfor opp om at fornærmedes handling må være av en viss alvorlighetsgrad.

Etter en gjennomgang av relevant rettspraksis stilles det ikke ytterligere krav til fornærmedes handling. I Rt. 1984 s. 744 hadde fornærmede vært utro med tiltaltes samboer. Utroskap ble i dommen ansett tilstrekkelig til at regelen om “berettiget harme” var innfridd. Da utroskap verken er ulovlig eller straffbart, gir det et signal om at også lovlige handlinger kan omfattes av ordlyden.

Etter det overstående, står vi igjen med krav om at fornærmedes handling er av en viss alvorlighetsgrad, men uten at det stilles krav til at handlingen verken må være ulovlig eller straffbar. Det kan derfor stilles spørsmåltegn ved om det burde oppstilles ytterligere krav til fornærmedes handling, slik det er etter både regelen om overskridelse av nødverge og provokasjon.

Dersom regelen hadde hatt klarere krav til fornærmedes handling, hadde kanskje noe av forvirringen rundt regelens anvendelsesområde avtatt. Dette kan tas til inntekt for at det burde oppstilles klarere grenser for fornærmedes handling.

På den andre siden er regelen om “berettiget harme” en restbestemmelse som kan fange opp de tilfeller som ikke omfattes av reglene om overskridelse av nødverge og provokasjon. Begge disse reglene har klare krav til fornærmedes handling.⁸² For at regelen om ”berettiget harme” skal imøtekomme det formålet som er tiltenkt, kan det derfor være hensiktsmessig at regelen ikke har et eksplisitt krav til fornærmedes handling.

Terskelen ordlyden selv oppstiller gir videre veiledning på at fornærmedes handling må være av en viss alvorlighetsgrad.⁸³ Terskelen avgrenser derfor mot at regelen blir anvendt på tilfeller der fornærmede ikke har gjort noe alvorlig. Bestemmelsens overordnede krav om at handlingen må være lite straffverdig, setter derfor i seg selv begrensninger på hvilke tilfeller som omfattes av regelen.

⁸² Se mer om dette i pkt. 2.3.

⁸³ Se mer om dette i pkt. 4.2.

Selv om regelen hadde hatt et lettere tilgjengelig anvendelsesområde dersom det hadde være klarere krav til fornærmedes handling, taler likevel gode grunner for at det ikke settes eksplisitte krav til hvilke handlinger som omfattes av regelen.

4.3.7 Hvilken målestokk anvendes i avgjørelsen av om harmen er berettiget?

Til tross for at det ikke oppstilles spesifikke krav til fornærmedes handling, må handlingen som vi har sett nå opp til en viss alvorlighetsgrad. Dersom handlingen ikke er klanderverdig, har heller ikke tiltalte grunn til å reagere. Tiltaltes reaksjon må derfor sees i lys av fornærmedes handling. Men ut fra hvilken målestokk skal fornærmedes og tiltaltes handling vurderes etter? Først vil det vurderes hvilken målestokk som skal anvendes på fornærmedes handling.

Det fremgår i forarbeidene til loven av 1902 at regelen om ”berettiget harme” tar i betraktning tiltaltes lave moralske skyld.⁸⁴ En vurdering av tiltaltes moralske skyld er avhengig av fornærmedes handling, og det må derfor foretas en moralsk vurdering av den handling fornærmede har begått. Men moral er ingen målbar størrelse, og angir dermed ingen klar målestokk.

I spørsmålet om hvordan man avgjør om harmen er berettiget skriver Hagerup at dette ”maa bedømmes objektivt, ikke efter, hvad der fremstillede sig for den handlende som berettiget”.⁸⁵ Hagerup gir her en anvisning på at det ikke er tiltaltes egen vurderingen av situasjonen som er det sentrale, men hvordan fornærmedes handling fremstår objektivt. Ser vi dette i lys av forarbeidenes fokus på det moralske aspektet, må fornærmedes handling vurderes ut fra en moralsk objektiv vurdering. Men hvordan gjør man det?

For å foreta en objektiv vurdering av fornærmedes handling, må handlingen vurderes opp mot en allmenngyldig standard.⁸⁶ Ettersom samfunnet stadig blir mer mangfoldig, er det imidlertid

⁸⁴ Se pkt. 3.2 for en videre redegjørelse av dette.

⁸⁵ Hagerup (1911) s. 349.

⁸⁶ Se som illustrasjon til Gröning et al (2016) s. 430 og 457.

vanskelig å finne en slik standard. Det må derfor sees hen til rettsordenens verdiprioriteringer.⁸⁷

I Hagerup sin omtale av proporsjonalitetskravet i nødrettsvurderingen, skriver han at målestokken for bedømmelsen må skje ut fra hva en alminnelig forstandig person, under de samme omstendighetene, ville ansett som betydelig fare.⁸⁸ Til tross for at dette er skrevet om en nødrettsvurdering, angir Hagerup her en målestokk for hvordan man foretar en objektiv vurdering. Målestokken kan derfor få anvendelse også her. Den sentrale målestokken blir da hvordan en alminnelig forstandig person vurderer fornærmedes handling.⁸⁹

I denne vurderingen må det først tas utgangspunkt i hva som kan karakteriseres som normal oppførsel. Går fornærmede utenfor det som er å anse som normal oppførsel, vil vedkommende kunne klandres. Klanderverdigheten av fornærmedes handling vil påvirke handlingens moralske karakter, slik at klanderverdigheten vil gi uttrykk for hvor moralsk handlingen er.

Dette kan illustreres med noen eksempler. La oss tenke at Berit spør sin mann Kjell om han kan ta ut av oppvaskmaskinen før hun kommer hjem fra jobb. Kjell svarer ja, men når Berit kommer hjem er oppvaskmaskinen like full som da hun gikk. Kan Berit da slå til Kjell, og bli hørt med regelen om “berettiget harme”? Mest sannsynlig ikke, for det Kjell har gjort går ikke utover det som kan karakteriseres som normal oppførsel, og oppfattes derfor ikke spesielt klanderverdig.

Men hva hvis Berit skal levere masteroppgaven sin, og Kjell kvelden før forsettlig sletter dokumentet fra Berits PC slik at hun ikke kan levere innenfor fristen. Hvis Berit da slår til Kjell, vil hun kunne bli hørt med regelen om “berettiget harme”? Uten å kunne svare konkret på det, er antageligvis dette tilfellet nærmere enn det forrige tilfellet. Kjells handling går ut over det som er å regne som normal oppførsel, og dersom Berit slår til Kjell vil handlingen anses som mindre klanderverdig enn i det første eksempelet.

⁸⁷ Grøning et al (2016) s. 457.

⁸⁸ Hagerup (1911) s. 252.

⁸⁹ Ettersom denne vurderingen vil endre seg i takt med samfunnsendringene, illustrerer dette at regelen er en rettslig standard.

Et siste eksempel er at Kjell gjennom hele ekteskapet har misbrukt Berit både fysisk og psykisk. Hvis Berit en dag får nok, kan hun da slå tilbake og bli hørt med regelen om “berettiget harme”? Ettersom avgjørelsen beror på en kompleks vurdering er det vanskelig å svare konkret på det, men tilfellet ligger i hvert fall tett opp til regelens anvendelsesområdet. Her har Kjell gått langt utover det som regnes som normal oppførsel, slik at Berits handling vil være lite klanderverdig.

Det første og tredje eksempelet er tilfeller det er relativt lett å avgjøre om faller innenfor eller utenfor regelen om “berettiget harme”. Eksempel nr. 2 illustrerer imidlertid hvor vanskelig det er å avgjøre om fornærmedes handling når opp til terskelen eller ikke. Når dommeren skal vurdere om en handling faller innenfor eller utenfor, må vedkommende prøve å ta på seg så objektive briller som mulig og se på hvor mye fornærmede er å klandre for sin handling.

Også tiltaltes handling må vurderes ut fra en målestokk. Vurderingene av tiltaltes og fornærmedes handlinger henger imidlertid tett sammen. Det sentrale i vurderingen av tiltaltes handling, er hvordan tiltalte reagerer på fornærmedes handling. Den sentrale målestokken blir derfor hvordan man kan forvente at tiltalte besinner seg i den gitte situasjonen.

HR-2016-838-U illustrerer dette. Dommen handler som allerede nevnt om en mann som først blir slått til på byen, og som deretter slår tilbake. Det fremkommer i dommen at tiltalte både hadde fått beskjed om å holde seg borte fra fornærmede og at han hadde hatt tid til å roe seg ned.

Uten at Høyesterett eksplisitt sier det, var det i situasjonen en forventning om at tiltalte kunne og burde roet seg ned og derfor ikke burde handlet slik han gjorde. Den allmenne forventningen til tiltaltes besinnelse er derfor sentralt i vurderingen av om tiltalte har handlet i “berettiget harme” eller ikke.

Også dette kan tas til inntekt for at regelen i utgangspunktet får anvendelse i de situasjonsbetingede tilfellene. I akutte situasjoner er det ikke forventet at tiltalte skal besinne seg i like stor grad som ellers, og regelen kommer derfor lettere til anvendelse i disse sakene.

Det er ikke til å komme utenom at både vurderingen av tiltaltes og fornærmedes handling er opp til dommerens skjønn. Dette kan anses som problematisk, da det i flere tilfeller vil være opp til dommerens skjønn om tiltalte skal få nedsatt straff etter regelen eller ikke.

Dette er imidlertid tilfelle ved svært mange regler. Det er ikke mulig å lage regler uten innslag av skjønn, og ofte er det også nødvendig å ha regler med innslag av skjønn for å kunne ta i betraktning det menneskelige aspektet ved handlingen. Dommerne er derfor trente i denne type vurderinger.

4.4 Momenter i vurderingen av ”kan”-skjønn

4.4.1 Nærmere om vilkåret ”kan”

Som vi så innledningsvis er regelen om ”berettiget harme” todelt. Dersom domstolene kommer frem til at tiltalte har handlet i ”berettiget harme”, blir spørsmål om de skal benytte seg av muligheten til å sette ned straffen til under angitt minstestraft eller til en mildere straffart.

Ordlyden ”kan” tilsier at dommeren har mulighet til å benytte seg av adgangen til straffenedsettelse, men at dette ikke er noe de må gjøre selv om tiltalte har handlet i ”berettiget harme”. Utover dette gir ordlyden ingen anvisning på hvilke momenter som skal vektlegges i vurderingen, noe som understreker at det er opp til dommerens fakultative skjønn om adgangen skal benyttes eller ikke.

Ettersom vurderingen av om tiltalte har handlet i ”berettiget harme” beror på en skjønnsmessig vurdering og regelen i tillegg inneholder et ”kan”-skjønn, vil disse to vurderingene ofte gå inn i hverandre. En studie av rettspraksis viser derfor at det ikke skilles klart mellom vurderingene, og at Høyesterett ofte foretar vurderingene samlet.

En studie av rettspraksis gir derfor ikke et klart svar på hva Høyesterett legger i ”kan”-vurderingen. Ett moment går imidlertid igjen i Høyesteretts bruk av ”kan”-skjønn, og det er forholdsmessigheten mellom fornærmedes handling og tiltaltes reaksjon.

4.4.2 Forholdsmessigheten mellom fornærmedes handling og tiltaltes reaksjon

Ordlyden av ”berettiget harme” tilsier som vist at tiltalte må bringes inn i en negativ sinnstemning, men ordlyden oppstiller ingen krav til tiltaltes handling. Ettersom ordlyden ikke stiller konkrete krav til hvordan tiltalte kan handle, er det etter ordlyden ikke noe krav om at det må foreligge forholdsmessighet mellom fornærmedes handling og tiltaltes reaksjon.

Det fremgår imidlertid av forarbeidene at et ”sentralt” moment i vurderingen av om adgangen til straffenedsettelse skal benyttes, er ”om det har vært forholdsmessighet mellom atferden som utløste harmen og den handlingen harmen ledet til”.⁹⁰ Forarbeidene peker på at det må foretas en forholdsmessighetsvurdering mellom handlingene.

I juridisk teori fremgår det at jo mer alvorlig tiltaltes lovbrudd er, jo større må den forutgående krenkelsen være.⁹¹ Også her legges det opp til at det må foretas en forholdsmessighetsvurdering mellom handlingene.

Rt. 1985 s. 437 illustrerer at Høyesterett foretar en forholdsmessighetsvurdering for å avgjøre om de skal gjøre bruk av adgangen til straffenedsettelse eller ikke. Saken handlet om en kvinne som knivstakk mannen sin til døde. Mannen hadde gjennom hele ekteskapet kommet med sarkastiske og nedlatende kommentarer, særlig når han var beruset.

Høyesterett skriver at de er enige med lagmannsretten når de uttaler at selv ”om det legges til grunn at mannen tidligere har krenket henne med sårende og sarkastiske bemerkninger, gir ikke dette grunnlag for å si at hennes harme var berettiget i en slik grad som forutsatt i straffeloven § 56. Hun har selv ved flere anledninger krenket ham, dels ved skjeldsord og dels ved voldshandlinger uten å være provosert. Etter en samlet vurdering av de opplysninger som er fremkommet under hovedforhandlingen, må begge bære noe av ansvaret for problemene under ekteskapet, selv om mannen som den mest modne av dem må ha hovedskylden.”⁹² Ektemannens handlinger mot tiltalte ble derfor vurdert til ikke å være alvorlige nok til at tiltalte kan høres med regelen om ”berettiget harme”.

⁹⁰ NOU 1992:23 s. 211.

⁹¹ Matningsdal (2015) s. 710 og Andenæs (2016) s. 462.

⁹² Rt. 1985 s. 437 (s. 438). Se pkt. 4.3.4 for en redegjørelse av tidsmomentet.

Dommen viser at fornærmedes handling må vurderes opp mot tiltaltes reaksjon. Dersom tiltaltes handling er mye mer alvorlig enn fornærmedes, vil domstolene vegre seg mot å sette ned straffen til under angitt minstestraft eller til en annen straffart. Alvorlighetsgraden av handlingene måles ut fra den målestokken som er angitt tidligere i oppgaven, slik at forholdsmessighetsvurderingen skjer i forlengelse av denne vurderingen.⁹³

Også tidsmomentet er viktig i forholdsmessighetsvurderingen.⁹⁴ Har det gått lang tid fra fornærmedes handling til tiltaltes reaksjon, har tiltalte hatt tid til å roe seg ned og det kan derfor være uforholdsmessig om tiltalte reagerer med en alvorlig handling. Regelen om ”berettiget harme” blir derfor brukt med forsiktighet på alvorlig krenkelser i tilfeller der harmen har bygget seg opp over tid.⁹⁵

Rt. 1985 s. 437 er et eksempel på det. Som allerede nevnt handler dommen om en kvinne som drepte sin ektefelle med tre knivstikk. Før drapet hadde hun truet ektefellen med kniv. I dommen uttaler Høyesterett at regelen om ”berettiget harme” etter forholdene kan ”anvendes selv om harmen ikke er utløst ved en umiddelbart forutgående krenkende opptreden fra fornærmedes side, men har bygd seg opp gjennom krenkelser over et lengre tidsrom (...). Etter mitt syn bør imidlertid bestemmelsen i slike tilfelle brukes med forsiktighet, særlig når det som her gjelder et alvorlig forhold som drap.”⁹⁶

Dommen viser at forholdsmessighetsvurderingen ikke bare tar i betraktning tiltaltes og fornærmedes handling, men at også tidsaspektet mellom handlingene er sentralt i vurderingen. Det sentrale er derfor sammenhengen mellom disse tre momentene.

Forholdsmessigheten mellom fornærmedes og tiltaltes handling gir uttrykk for straffverdigheten av tiltaltes handling. Det kan illustreres med et eksempel. Nils erter Per for at Per ikke har de nyeste fotballschoene. Dersom Per slår til Nils på bakgrunn av ertingen, vil Pers handling være veldig straffverdig fordi Nils sin handling ikke er spesielt klanderverdig.

⁹³ Se pkt. 4.3.7 for en videre redegjørelse av dette.

⁹⁴ Se for eksempel Rt. 1985 s. 437.

⁹⁵ Matningsdal (2015) s. 710 og Andenæs (2016) s. 462.

⁹⁶ Rt. 1985 s. 437 (s. 438).

Dersom Nils derimot banker opp kona til Per, og Per reagerer med å slå til Nils, vil ikke Per sin handling være like straffverdig som i det forrige eksempelet. Dette fordi Nils sin handling er svært klanderverdig. Forholdsmessighetsvurderingen mellom handlingene tar derfor straffverdigheten av handlingene i betraktning.

Ettersom forholdsmessighetsvurderingen tar handlingens straffverdighet i betraktning, er dette et svært sentralt moment i vurderingen av om domstolene skal benytte seg av adgangen til å sette straffen til under minstestrafen eller ikke. Dette understrekes også i forarbeidene til bestemmelsen, der det presiseres at forholdsmessigheten er et ”sentralt moment” ved avgjørelsen.⁹⁷

Retten tar imidlertid ikke stilling til forholdsmessigheten i alle saker de behandler etter regelen om ”berettiget harme”. I Rt. 1984 s. 744 hadde fornærmede gått til sengs med domfeltes samboer. I denne saken vurderer ikke Høyesterett alvorlighetsgraden ved fornærmedes handling, men skriver kun at det er klart at det ”må ha virket sterkt provoserende på henne og således brakt henne i berettiget sterk harme”.⁹⁸ Det kan derfor virke som at kravet til forholdsmessighet mellom handlingene kun er et ”sentralt moment”, og ikke et absolutt krav etter bestemmelsen.⁹⁹

Til dette er det likevel grunn til å understreke at dommen er 33 år gammel, og at synet på utroskap kanskje var noe annet enn det er i dag. Regelen om ”berettiget harme” gir, som allerede nevnt, uttrykk for en rettslig standard. Innholdet i regelen skal derfor gjenspeile det allmenne synet på moralske spørsmål, og vil derfor endre seg over tid. Det er derfor ikke gitt at dommen ville fått det samme resultat i dag.

⁹⁷ NOU 1992:23 s. 211.

⁹⁸ Rt. 1984 s. 744 (s. 745).

⁹⁹ NOU 1992:23 s. 211.

5 Skandinavisk rett

5.1 Generelt

Både svensk og dansk rett har generelle bestemmelser om skjerpende og formildende omstendigheter, tilsvarende de vi finner i kap. 14 i den norske straffeloven. Til tross for at ingen av landene har en bestemmelse som er helt tilsvarende regelen om “berettiget harme”, har begge land regler med tilnærmet samme innholdet.

5.2 Svensk rett

I den svenske straffeloven Brottsbalken kap. 29 § 1 fremgår det at

”Straff ska, med beaktande av intresset av en enhetlig rättstillämpning, bestämmas inom ramen för den tillämpliga straffskalan efter brottets eller den samlade brottslighetens straffvärde.

Vid bedömningen av straffvärdet ska beaktas den skada, kränkning eller fara som gärningen inneburit, vad den tilltalade insett eller borde ha insett om detta samt de avsikter eller motiv som han eller hon haft. Det ska särskilt beaktas om gärningen inneburit ett allvarligt angrepp på någons liv eller hälsa eller trygghet till person.”

Av bestemmelsens første ledd fremgår det at straffutmålingen skal skje innenfor strafferammen, og at den nærmere utmålingen skal skje etter straffverdigheten til rettsbruddet eller hele den kriminaliserte gjerningen. Andre ledd lister opp momenter som får betydning i straffverdighetsvurderingen.

Bestemmelsen oppstiller med dette en generell regel om at handlingens straffverdighet får betydning ved straffutmålingen. I kommentarutgaven til den svenske straffeloven fremgår det

at handlingens straffverdighet skal fastsettes etter de momenter som fremgår av straffeloven, slik at vurderingen ikke blir opp til dommerens eget skjønn.¹⁰⁰

De øvrige bestemmelsene i kap. 29 gir momenter til straffverdighetsvurderingen. Det fremkommer av § 3 i det nevnte kapittelet at

”Som förmildrande omständigheter vid bedömningen av straffvärdet ska, vid sidan av vad som är föreskrivet för vissa fall, särskilt beaktas (1) om brottet föranletts av någon annans uppenbart kränkande beteende.

Om det är påkallat med hänsyn till brottets straffvärde, får dömas till lindrigare straff än vad som är föreskrivet för brottet.”

Etter regelens første ledd skal det innenfor den angitte strafferammen vektlegges som formildende omstendighet i bedømmelsen av handlingens straffverdighet om overtredelsen skyldes en annens åpenbart krenkende oppførsel. Ordlyden av bestemmelsen oppstiller et krav til årsakssammenheng, da den straffbare handlingen må ha skjedd som en følge av den forutgående krenkelsen.

Ordlyden legger ingen føringer på hvilke forutgående krenkelser som rammes av ordlyden, og det settes heller ingen begrensninger for hvilke følelser krenkelsen må ha påført tiltalte. Dette i motsetning til den norske regelen som krever at tiltalte ble brakt i harme ved den forutgående krenkelsen. Den svenske regelen er således videre enn den norske.

I kommentarutgaven til den svenske straffeloven fremgår det at bestemmelsen får anvendelse der en person hetses eller ertes til å reagere.¹⁰¹ Dette minner mye om bestemmelsen om “berettiget harme”, der fornærmedes handlinger har provosert frem krenkelsen.

Andre ledd gir imidlertid adgang til å sette ned straffen til under angitt minstestraft dersom det anses nødvendig ut fra forbrytelsens straffverdighet.

¹⁰⁰ <https://lagen.nu/1962:700#A2>, sist sjekket 28.05.17.

¹⁰¹ <https://lagen.nu/1962:700#A3>, sist sjekket 28.05.17.

Forbrytelsens straffverdighet og bedømmelsen av handlingens alvorlighetsgrad går ifølge svensk juridisk teori hånd i hånd. Med dette menes at dersom straffverdigheten av lovbruddet er lavt, så vil også dette gi seg utslag i straffutmålingen ved at det skal utmåles en lav straff.¹⁰² I likhet med den norske regelen om “berettiget harme”, legger den svenske regelen opp til at det må foretas en helhetsvurdering.

Som vist er handlingens straffverdighet ikke bare et overordnet hensyn i svensk rett, det er også utgangspunktet for straffutmålingen. Handlingens straffverdighet har derfor en mer sentral plass og et klarere innhold i lovgivningen i Sverige enn i Norge.

5.3 Dansk rett

Også den danske straffeloven har en generell bestemmelse for straffenedsettelse. Det fremgår av § 82 pkt. 5 at

”Det skal ved straffens fastsettelse i almindelighed indgå som formildende omstændighed, (5) at gerningen er udført i en oprørt sindstilstand, der er fremkaldt af forurettede eller personer med tilknytning til denne ved et uretmæssigt angreb eller en grov fornærmelse”.

Videre fremgår det av § 83 at

”Straffen kan nedsættes under den foreskrevne strafferamme, når oplysninger om gerningen, gerningsmandens person eller andre forhold afgørende taler herfor. Under i øvrigt formildende omstændigheder kan straffen bortfalde.”

Den danske loven skiller, i likhet med den svenske, mellom en generell regel om straffenedsettelse innenfor den aktuelle strafferammen, og om straffenedsettelse til under minstestrafen.¹⁰³

¹⁰² Asp et al (2010) s. 31.

¹⁰³ Det samme gjør den norske straffeloven, se straffeloven § 78 i sammenheng med § 80.

Ordlyden i den generelle regelen i § 82 tilsier at man kan sette ned straffen i de tilfeller der handlingen er utført i en opprørt sinnstilstand som er fremkalt av den skadede, eller personer med tilknytning til denne, ved et urettmessig angrep eller en grov fornærmelse.

På samme måte som etter den norske regelen, kreves det også her at gjerningspersonen er ført inn i en opprørt sinnsstemning. Dette kan sammenlignes med at tiltalte må handle i "berettiget harme" etter den norske straffeloven.

Bestemmelsen oppstiller også et krav til årsakssammenheng, da det ut fra ordlyden er krav om at det er den skadelidende, eller personer med tilknytning til den skadelidende, som har fremkalt sinnsstemningen.

Ettersom regelen krever at sinnstilstanden er fremkalt av den skadede eller personer med tilknytning til denne, har bestemmelsen et snevrere anvendelsesområde enn den norske regelen som ikke inneholder den samme begrensningen.

Etter § 83 kan straffen settes til under minstestrafen i de tilfeller der opplysninger om handlingen, gjerningspersonen eller noen andre forhold i sterk grad taler for det.

Ordlyden i bestemmelsen er vid, og setter ikke den samme begrensningen i personkrets som § 82 pkt. 5. Bestemmelsen åpner opp for at domstolene skal foreta en konkret helhetsvurdering av om bestemmelsen skal anvendes eller ikke. Terskelen for å anvende vilkåret er likevel høy, jf. "avgjørende taler herfor".

I kommentarutgaven til den danske straffeloven fremgår det at det i vurderingen av om straffen skal settes til under minstestrafen, også skal tas i betraktning de momenter som taler for straffenedsettelse innenfor den gitte strafferammen.¹⁰⁴ Dette innebærer at straffen kan settes til under minstestrafen også i de tilfeller som rammes av § 82 pkt. 5.

¹⁰⁴ Greve et al (2009) s. 494.

5.4 Sammenligning med norsk rett

Det er interessant å se at både Sverige og Danmark har regler som tilsvarer den norske reglen om ”berettiget harme”, selv om både den svenske og danske regelen tilsynelatende har et bredere anvendelsesområdet. Det viser at også andre land har sett behov for å ha en regel som tar tiltaltes situasjon i betraktning ved straffutmålingen.

Det er også interessant å se Sveriges fokus på handlingens straffverdighet. Som vi så tidligere i oppgaven, kan handlingens straffverdighet anses som det overordnede hensynet bak regelen om ”berettiget harme”.¹⁰⁵ Det at Sverige opererer med dette begrepet i lovgivningen, viser at handlingens straffverdighet ikke kun har betydning i Norge.

Også begrunnelsen bak regelen er interessant i en komparativ sammenheng. Den svenske Brottsbalken kap. 29 § 1 angir selv at begrunnelsen bak regelen er at straffutmålingen skal ta i betraktning straffverdigheten av den straffbare handlingen som er begått. I kommentarutgaven til den danske straffeloven fremgår det at begrunnelsen bak regelen er at man skal kunne ta hensyn til forbrytelsens grovhet, herunder dens farlighet, og at straffen skal avspeile samfunnets oppfatning av hva som er den riktige straffen i det enkelte tilfellet.¹⁰⁶

Tilsynelatende finner vi igjen mye av den norske begrunnelsen bak regelen i den svenske og danske begrunnelsen. Det kan imidlertid virke som at verken Sverige eller Danmark vektlegger fornærmedes handling. Det kan det derfor virke som om bare Norge har en todelt begrunnelse bak regelen.

Det kan imidlertid innvendes mot dette at det i den svenske straffverdighetsvurderingen må tas hensyn til fornærmedes handling, og at det i det danske fokuset på handlingens grovhet ligger et fokus på fornærmedes handling. Til tross for at hensynet til fornærmede kan sies å ligge i de hensynene som er trukket frem over, er det likevel interessant at hensynet til fornærmede kun er trukket frem eksplisitt i den norske begrunnelsen.

¹⁰⁵ Se pkt. 3.3 for en videre redegjørelse av dette.

¹⁰⁶ Greve et al (2009) s. 463.

Ettersom verken den svenske eller danske begrunnelsen bak regelen eksplisitt trekker frem hensynet til fornærmedes handling, kan dette kanskje tas til inntekt for at det norske fokuset på fornærmedes handling heller skal betraktes som et resultat av regelen, og ikke som en selvstendig begrunnelse.¹⁰⁷

¹⁰⁷ Se pkt. 3.2 for en nærmere redegjørelse av dette.

6 Avsluttende refleksjoner

6.1 Bør regelen avgrenses mot partnervoldsaker?

Oppgaven har vist at begrunnelsen bak regelen er at ”gjerningspersonens sinnstilstand (harmen) og den forutgående atferd fra den krenkede kan gjøre handlingen så vidt unnskyldelig at straffen bør settes ned”.¹⁰⁸ Etter min vurdering er det både viktig og riktig at straffutmålingen tar i betraktning konteksten tiltalte handler i.

Det kan likevel, slik det tidligere er redegjort for i oppgaven, stilles spørsmålstegn ved om lovlige og straffrie handlinger fra fornærmede kan føre til at tiltalte handler i ”berettiget harme”.¹⁰⁹ Det er nok denne dimensjonen av regelen som har ført til samfunnsdebatt og generelt kritiske bemerkninger til regelen.¹¹⁰

Spesielt gjelder dette i de såkalte partnervoldsakene, der den ene i forholdet har vært utro og den andre reagerer med vold. Med tanke på fokuset som har vært i senere år om å bekjempe vold i nære relasjoner, er det kanskje ikke så rart at flere har stilt spørsmål ved om regelen bør få anvendelse i denne type saker.¹¹¹

Hadia Tajik, leder av Justiskomiteen og nestleder i Arbeiderpartiet, tok til ordet for nettopp dette. Tajik stilte i Stortingets spørretime 8. mars i år justisminister Per-Willy Amundsen direkte spørsmål om bestemmelsen skal kunne anvendes i slike tilfeller. Tajik selv er av den oppfatning at det ikke finnes noe som heter “berettiget harme” i en partnerrelasjon, og at ikke noe raseri rettfærdiggjør vold mot partneren.¹¹²

Svaret fra justisministeren var at loven ikke kan endres på bakgrunn av en enkeltsak, og at det må skilles klart mellom den lovgivende og den dømmende makt. I sitt svar under spørretimen

¹⁰⁸ NOU 1992:23 s. 211.

¹⁰⁹ Se pkt. 4.3.6 for en videre redegjørelse av dette.

¹¹⁰ <http://www.dagbladet.no/kultur/er-det-greit-a-banke-opp-en-utro-partner/67366675>, sist sjekket 26.05.17.

¹¹¹ Se til illustrasjon politiets egen nettside om dette, <http://www.hvorlite.no/>, sist sjekket 25.05.17.

¹¹² <http://www.dagbladet.no/nyheter/hva-mener-justisministeren-om-berettiget-harme-og-partnervold/67378753>, sist sjekket 26.05.17.

fremsto det som uaktuelt å endre loven slik at vilkåret om "berettiget harme" ikke kan anvendes på saker om partnervold. Etter Stortingets spørretime endret han imidlertid svaret sitt, og sa at det kunne være aktuelt å se på om loven bør endres, slik at denne type saker faller utenfor bestemmelsens anvendelsesområdet.¹¹³

Men bør loven endres slik at regelen ikke kan anvendes i partnervoldsaker?

Bruk av regelen om "berettiget harme" i partnervoldsaker vil føre til at tiltalte får strafferabatt. Ettersom det i de senere år har vært et fokus på å bekjempe vold i nære relasjoner, kan dette gi uheldige signaleffekter. Ut fra et slikt ståsted kan det hevdes at regelen ikke bør få anvendelse i denne type saker.

Etter min vurdering er det imidlertid ikke hensiktsmessig å avgrense regelen mot partnervoldsaker. En av grunnene er at partnervoldsaker kan være svært forskjellig, og at utroskap ikke alltid er den utløsende faktoren. For eksempel omfatter partnervoldsakene også de tilfellene der kona slår mannen, etter at han har misbrukt henne både fysisk og psykisk gjennom hele ekteskapet. Konas handling vil i et slikt tilfelle være lite straffverdig, og regelen om "berettiget harme" kan i dette tilfelle være riktig å bruke.

Det må derfor sondres mellom de ulike situasjonene, og ikke de ulike typetilfellene. I de mye omtalte utroskapsakene, må det foretas en konkret vurdering i hvert enkelt tilfelle. Straffverdigheten av tiltaltes handling og forholdsmessigheten mellom handlingene er i disse tilfellene det avgjørende. Etter min vurdering er det for eksempel stor forskjell på en spontan reaksjon på nyheten om utroskap, og å utøve omfattende vold mot sin partner.

Straffverdighet som det overordnede hensynet bak regelen, og forholdsmessigheten mellom handlingene, setter derfor etter min vurdering de nødvendige begrensningene for anvendelsen av regelen. Dersom det ikke er forholdsmessighet mellom fornærmedes og tiltaltes handling, vil ikke tiltaltes handling ha lav straffverdig og tiltalte vil derfor ikke ha handlet i "berettiget harme". Dette innebærer at det ikke skal være nødvendig å sette relasjonen mellom fornærmede og tiltalte som en begrensning av regelen.

¹¹³ <http://www.dagbladet.no/nyheter/hva-mener-justisministeren-om-berettiget-harme-og-partnervold/67378753>, sist sjekket 26.05.17.

6.2 Bør vi ha en regel om ”berettiget harme”?

Oppgaven har forsøkt å klargjøre innholdet i regelen om ”berettiget harme”. Det er trukket frem flere momenter som er viktig i den forbindelse. Ett av de viktigste har vist seg å være forholdsmessighetsvurderingen dommeren må foreta i avgjørelsen om adgangen til straffenedsettelse skal benyttes eller ikke.¹¹⁴

Et annet viktig moment oppgaven har trukket frem, er at det ikke stilles krav til fornærmedes handling. Som vi har sett kreves det verken at handlingen er ulovlig eller straffbar. Det kan imidlertid være vanskelig å forstå hvordan lovlige handlinger fra fornærmede kan føre til strafferabatt for tiltalte.

Det er spesielt det siste momentet som er grunnen til at regelen har fått hard medfart i media den siste tiden. Men etter en analyse av regelen, tror jeg noe av problemet ligger i at regelens begrunnelse og innhold fremstår uklar og at anvendelsen av regelen i enkelte saker har ført til et uheldig resultat. Avslutningsvis er det derfor viktig å oppklare noen av misforståelsene rundt regelen, og påpeke hva som skal til for at regelen skal få et klarere innhold.

For det første er det viktig å være klar over at regelen om “berettiget harme” er en straffnedsettelsesgrunn. Det innebærer at handlingen tiltalte har begått er straffbar, og at han skal straffes. Regelen får kun anvendelse ved utmåling av straffen, og hjemler ikke bortfall av straffansvar.

Det er også viktig å være klar over at regelen gir uttrykk for en rettslig standard. Det innebærer at innholdet i regelen vil endre seg i takt med samfunnsutviklingen.¹¹⁵ Det er derfor ikke sikkert at eldre rettsavgjørelser ville fått det samme resultatet i dag. Dette gjelder for eksempel Rt. 1984 s. 744 (utroskapsdommen).

¹¹⁴ Se NOU 1992:23 s. 211 der det uttales at et ”sentral” moment i vurderingen av om adgangen til straffenedsettelse skal benyttes eller ikke, er ”om det har vært forholdsmessighet mellom atferden som utløste harmen og den handlingen harmen ledet til”.

¹¹⁵ Dette er særlig tydelig i pkt. 4.3.7.

Videre tror jeg ordbruken i regelen er egnet til forvirring. Som det er redegjort for tidligere i oppgaven, er det harmen som er ”berettiget” og ikke tiltaltes handlinger.¹¹⁶ Dette er en viktig presisering, som i mange tilfeller forsvinner i medias omtale av saker der regelen er anvendt. Regelen rettfærdiggjør med andre ord ikke tiltaltes handlinger, men anerkjenner situasjonen tiltalte befant seg i på gjerningstidspunktet.

Samtidig er regelen avhengig av en vid ordlyd som kan fange opp ulike situasjoner. Dette fordi regelen har en funksjonen som restbestemmelse.¹¹⁷ Regelen ville derfor mistet mye av sin hensikt dersom man gjorde regelen klarere i sitt anvendelsesområdet.

Videre kan det være vanskelig å forstå innholdet av regelen, når rettspraksis anvender regelen uten å forklare hva som ligger i den.¹¹⁸ Det kan da være vanskelig å forstå hvorfor vi har en regel om ”berettiget harme”, og også på hvilken måte fornærmedes handlinger kan bidra til at tiltalte får lavere straff enn hva lovbruddet i utgangspunktet kvalifiserer til. Rettspraksis bør derfor i større grad forklare hva de legger i regelen, og hvorfor de velger å benytte adgangen til straffenedsettelse.

Som tidligere nevnt er det ikke skrevet mye om regelen i juridisk litteratur. Regelens anvendelsesområde fremstår derfor noe uklart, noe som igjen kan føre til uklarheter om regelens innhold. Et større fokus på regelens innhold i juridisk teori, vil derfor kunne bidra til å oppklare noen unødvendige misforståelser.

Det overstående, sett i sammenheng med at regelen tar i betraktning handlingens straffverdighet, innebærer at jeg er av den oppfatning at vi trenger en regel om ”berettiget harme” i norsk strafferett. At Sverige og Danmark har tilsvarende regler understreker behovet for en regel som tar i betraktning situasjonen tiltalte befant seg i på gjerningstidspunktet. Det er likevel grunn til å stille noen spørsmål ved anvendelsen av regelen.

Både i straffverdighetsvurderingen og forholdsmessighetsvurderingen må dommeren foreta en moralsk vurdering av situasjonen tiltalte befant seg i.¹¹⁹ Dette blir kanskje ekstra tydelig i de

¹¹⁶ Se pkt. 4.3.1 for en videre redegjørelse av dette.

¹¹⁷ Se pkt. 2.3 for en videre redegjørelse av dette.

¹¹⁸ Se til illustrasjon for eksempel TKISA-2015-158022.

¹¹⁹ Se pkt. 4.3.7 for en videre redegjørelse av dette.

tilfellene der fornærmedes handling verken er straffbar eller ulovlig. Ettersom moral vurderes ulikt fra dommer til dommer, vil dette kunne føre til forskjellige resultat avhengig av hvor saken kommer opp.

På et mer overordnet plan kan det stilles spørsmålstegn ved om dette igjen utgjør et rettssikkerhetsproblem. Regelen åpner opp for å utmåle en lavere straff enn det strafferammen som er gitt av lovgiver gir anvisning på. Den potensielt ulike praktiseringen av regelen kan derfor utgjøre et problem for rettssikkerheten.

En innvending mot dette kan imidlertid være at dommeren i mange saker må foreta moralske vurderinger. Problemstillingen er derfor ikke unik for regelen om ”berettiget harme”. Oppsummert er regelen etter min vurdering, dersom den blir anvendt i tråd med de hensyn som er fremholdt i denne oppgaven, en god regel som det er viktig og riktig å ha i norsk strafferett.

Litteraturliste

Lover

Lov 22. mai 1902 nr. 10 om Almindelig borgerlig Straffelov (straffeloven)

Lov 20. mai 2005 nr. 28 om straff (straffeloven)

Utenlandske lover

Lov 21. desember 1962: Brottsbalken (1962:700) Sverige

Lov 9. juli 2015 nr. 873: Straffeloven (Lovbekendtgørelse). Danmark

Forarbeider

SKM 1896: Udkast til Almindelig borgerlig Straffelov for Kongeriget Norge. II: Motiver.

Utabeidet af den ved kgl. Resolution af 14de November 1885 nedsatte Kommission, Kristiania 1896.

SKI 1925: Innstilling fra den av justisdepartementet 11. mai 1922 opnevnte komite til revisjon av straffeloven, første del, Oslo, 1925

NOU 1992:23 Ny straffeloven – alminnelige bestemmelser. Straffelovkommisjonens delutredning V

Ot.prp. nr. 90 (2003-2004) om lov om straff (straffeloven)

Ot.prp. nr.8 (2007-2008) Om lov om endringer i straffeloven 20. mai 2005 nr. 28 mv. (skjerpene og formildende omstendigheter, folkemord, riktes selvstendighet, terrorhandlinger, ro, orden og sikkerhet, og offentlig myndighet)

Dommer fra Høyesterett

Rt. 1980 s. 927

Rt. 1984 s. 744

Rt. 1985 s. 406

Rt. 1985 s. 437

Rt. 1992 s. 1283

Rt. 1998 s. 599

Rt. 1998 s. 1313

Rt. 2002 s. 1523

Rt. 2011 s. 1217

HR-2016-838-U

Underrettspraksis

TKISA-2015-158022

16-199168MED-STAV

Juridisk litteratur

Andenæs, Johs. og Anders Bratholm (1996) Spesiell strafferett, 3. Utgave. Oslo:
Universitetsforlaget

- Andenæs, Johs. (2016) Alminnelig strafferett, 6. Utgave ved Fredrik Rieber-Mohn og Knut Erik Sæther. Oslo: Universitetsforlaget AS
- Asp, Petter, Magnus Ulväng, Nils Jareborg (2010) Kriminalrättens grunder, 1. utgave. Uppsala: Iustus Förlag
- Augdahl, Per (1920) Nødverge. Kristiania: Cappelen
- Eckhoff, Torstein (2001) Rettskildelære, 5. utgave ved Jan E. Helgesen. Oslo: Universitetsforlaget AS
- Eskeland, Ståle (2015) Strafferett, 4. utgave. Cappelen Damm Akademisk
- Gisle, Jon (2010) Jusleksikon, 4. Utgave. Oslo: Kunnskapsforlaget ANS
- Greve, Vagn, Asbjørn Jensen, Poul Dahl Jensen og Gorm Toftegaard Nielsen (2009) Kommenteret straffelov Amindelig del, 9. Utgave 1. Opplag. København: Jurist- og Økonomforbundets Forlag
- Gröning, Linda, Erling Johannes Husabø og Jørn Jacobsen (2016) Frihet, forbrytelse og straff, 1. Utgave. Bergen: Fagbokforlaget.
- Hagerup, Francis (1911) Strafferettens almindelige del. Kristiania: Aschehoug
- Matningsdal, Magnus (2015) Straffeloven Alminnelige bestemmelser, Kommentirutgave. Oslo: Universitetsforlaget AS
- Røstad, Helge (1981) Utvalgte emner innen strafferetten og straffeprosessen. Oslo: Universitetsforlaget
- Skeie, Jon (1946) Den norske strafferett. 1: Den alminnelige del, 2. Utgave. Oslo: Olaf Norlis Forlag

Annet

Gunnar Ringheim og Steinar Solås Suvatne, *Hva mener justisministeren om berettiget harme og partnervold?*, Dagbladet sin nettutgave, publisert 08.03.17, <http://www.dagbladet.no/nyheter/hva-mener-justisministeren-om-berettiget-harme-og-partnervold/67378753>, sist sjekket 26.05.17

Hans Fredrik Marthinussen, *Er det greit å banke opp en utro partner?*, Dagbladet sin nettutgave, publisert 06.03.17, <http://www.dagbladet.no/kultur/er-det-greit-a-banke-opp-en-utro-partner/67366675>, sist sjekket 26.05.17

Ingrid Vik Lysne, *Å være utro er kanskje dårlig gjort, men det er lov*, NATT&DAG sin nettutgave, publisert 31.10.15, <http://www.nattogdag.no/2015/10/kommentar-a-vaere-utro-er-kanskje-darlig-gjort-men-det-er-lov/>, sist sjekket 28.05.17

Lagen sine hjemmesider om svensk rett, <https://lagen.nu/1962:700#A2>, sist sjekket 28.05.17

Politiet sine hjemmesider for vold i nære relasjoner, <http://www.hvorlite.no/>, sist sjekket 25.05.17

Ragnhild Ås Harbo, *Utroskap skal aldri berettige vold*, NRK sin nettutgave, oppdatert 30.10.15, https://www.nrk.no/norge/_-utroskap-skal-aldri-berettige-vold-1.12627795, sist sjekket 28.05.17

Ragnhild Ås Harbo, *Dommeren har bommet fullstendig*, NRK sin nettutgave, oppdatert 30.10.15, https://www.nrk.no/norge/_-dommeren-har-bommet-fullstendig-1.12629780, sist sjekket 28.05.17